

The Criminal Justice System Response to Sexual Abuse in Marriage

Zahra Nemati ^{1*}
Mohammad Farajiha ²

Abstract

A common form of domestic violence is the sexual abuse in marriage which is not explicitly criminalized in law of Iran. This research seeks to answer the following question: "How do public prosecutor's offices and criminal courts respond to victims of sexual abuse in marriage?". Research data were collected through conducting in-depth and semi-structured interviews with judges, lawyers, and victims, as well as analyzing criminal cases and non-participant observation. The research findings reveal that while it is common practice for public prosecutor's offices to avoid recognizing sexual abuse in marriage, there exists a minority of judges that attempt to protect victims by extending the existing laws to marital sexual abuse. Nonetheless, the majority of cases that do make it to the sentencing phase get dismissed without having reached a conviction. The main reason for this is the judges' traditional interpretation of the concept of *Tamkin* in Islamic jurisprudence.

Keywords: *Criminal Court, Criminal Justice Agencies, Public Prosecutor's Office, Sexual abuse in Marriage, Victim*

1. Introduction

One of the most prevalent forms of domestic violence against women is the sexual abuse in marriage. According to the statistics of World Health Organization (WHO), in industrialized countries, about 24% of married women have experienced at least once sexual violence by their husbands, and this rate rises to about 37% (approximately 1 in 3 women) in Middle Eastern countries like Iran. Empirical studies not only do not support the milder trauma to the

*1. PhD in Criminal Law and Criminology,, Faculty of law Tarbiat modares university, Tehran. Iran.(Corresponding Author Z_nemati64@yahoo.com)

2. Associate Prof, Faculty of law, Tarbiat modares university, Tehran, Iran.

victim in the case of marital rape in comparison to stranger rape, but also reveal that marital rape causes more severe and long-lasting trauma. Therefore, international documents have emphasized the need to protect women against domestic sexual violence.

As described by 2010 United Nations handbook for legislation on violence against women, domestic sexual violence not only does violate woman's physical integrity and her sexual autonomy but also is a crime against the unity of the family and the health of the community. United Nations encourage the member states to criminalize such behavior and recognize it as a punishable act. Although in recent decades, some countries reforming their criminal laws have criminalized the marital rape, sexual abuse in marriage is not explicitly criminalized in criminal law of Iran. In addition to the lack of criminal intervention which still keeps husbands from prosecution and punishment, there is no protection and treatment intervention for victim women suffering from this kind of violence.

When the criminal law of Iran is silent and vague, the question arises as to how do public prosecutor's offices and criminal courts respond to sexual abuse in marriage? In other words, this research aims to answer the question that despite the legislator's silence, whether it is possible to criminally protect married women of marital sexual abuse or not.

2. Methodology

In this research, a qualitative approach and a descriptive-Analytical method were used to evaluate criminal justice system response to sexual abuse in marriage. To answer the research question, in addition to library resources, three other methods were used for data collection: 1) In-depth and semi-structured interviews with 15 criminal court judges and 15 lawyers (by using snowball sampling), and 35 victims of marital sexual abuse (by using purposive sampling), 2) analysis of the content of 23 criminal cases related to the research subject, and 3) non-participant observation.

3. Results and discussion

Our findings suggest that “getting lucky” is a key driver in a safe and helpful criminal justice response to sexual abuse in marriage. As articulated by many interviewees, coming across the “right” officer, investigator or judge could make the difference. Our findings also indicate that prosecutors and investigators are divided into two groups in dealing with victims of marital sexual abuse. First, those who do not recognize sexual abuse in marriage and make decision to give the husband an absolution from accusation with the excuse of lack of law. Second, those who aim to protect women victims and therefore extend existing laws to the sexual abuse in marriage. These

prosecutors and investigators attempt to file cases of marital sexual abuse under general offences such as assault and battery, threat, insult, slander, etc.

The interviews and observations showed that the aforementioned first approach is more common in public prosecutor's offices, and the prosecutors and investigators of the second approach are in the minority. The concept of the “*Tamkin*” (wife’s obedience to her husband in Matrimonial duties) in Islamic law plays an important role in this judicial avoidance. Influenced by this concept, judges often view the intercourse as the husband’s right and the wife’s duty. As a result of such misunderstanding, the sexual victimization of the wives by their husbands is ignored.

Another research finding was that criminal court judges, just like prosecutors and investigators, frequently avoid recognizing sexual abuse in marriage and criminal protect for women victims of it. In criminal court, judges merely convict the husband in the case where sexual abuse against his wife is accompanied by physical violence. In the case of sexual abuse accompanied by emotional and verbal abuse (not bodily violence), they simply acquit the husband because of the difficulty of proving domestic violence. Even when evidence seems sufficient, judges (at their own judicial discretion) prefer to sentence the husband to “*Diya*”¹ instead of imprisonment or whipping. In addition, the judges (under the pretext of preserving the family) often prefer to put pressure on the victim to forgive her husband, rather than to issue a conviction.

4. Conclusion

Research findings reveal that the criminal justice agencies do not tend to convict or sentence the husbands for committing sexual abuse in marriage and on the contrary, they attempt to minimize victims' experience. Therefore, considering the inadequacy of existing substantial and procedural criminal laws, the first and most important suggestion is the criminalization of marital sexual abuse in legal discourse, along with the determine and impose penalties that are appropriate both to deterring the husbands from committing sexual abuse and to meet the needs of the wives. Overall, it seems that the results of this research may help legislators and policymakers of criminal justice system to solve or at least to mitigate the consequences of this ever-increasing phenomenon.

1. *Diya* in Islamic law is the financial compensation paid to the victim or heirs of a victim in the cases of murder or bodily harm.

5. Selection of References

- Adams-Clark, A.A., Chrisler, J.C.(2018). “What Constitutes Rape? Effect of Marital Status and Type of Sexual Act on Perceptions of Rape Scenarios”. **Violence Against women**, 24(16),pp.867-1886.
- Auster, C.J., Leone, J.M.(2001). “Late Adolescents' Perspectives on Marital Rape: The Impact of Gender and Fraternity/Sorority Membership”. **Adolescence**, pp.36,141-156.
- Backhouse, C., Schoenroth, L.(1984). “A Comparative Study of Canadian and American Rape Law”. **Canada-United States Law**, pp.7,173-195.
- Basile, K.C.(2002). “Attitudes Toward Wife Rape: Effects of Social Background and Victim Status”. **Violence and Victims**, 17(3),pp.341-354.
- Berman, J.(2004). “Domestic Sexual Assault: New Opportunity for Court Response”. **Juvenile and Family Court**, 55(3),pp.23-34.

Citation:

Nemati, Z. and Farajiha, M. (2023), “The Criminal Justice System Response to Sexual Abuse in Marriage” **Criminal Law Research**, 14(27), pp. 279-309. DOI:10.22124/jol.2023.22709.2310

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

صفحات: ۲۷۹-۳۰۹

تاریخ ارسال: ۱۴۰۱/۰۵/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۰

واکنش نهادهای عدالت کیفری در قبال خشونت جنسی علیه همسر

زهرا نعمتی^۱ ✉

محمد فرجیها^۲

چکیده

یکی از رایج‌ترین اقسام خشونت خانگی، خشونت جنسی ارتكابی از سوی شوهر است؛ با این حال، قوانین ایران در قبال این موضوع ساکت‌اند. این پژوهش برای پاسخ به این پرسش که «دادسراها و دادگاه‌ها در قبال ادعای بزه‌دیدگی جنسی زنان در بستر ازدواج چه واکنشی نشان می‌دهند؟» انجام شده است. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق با بزه‌دیدگان، وکلا و قضات، تحلیل محتوای پرونده‌ها و مشاهده‌های غیرمشارکتی گردآوری شده‌است. یافته‌ها نشان دادند که در کنار رویه غالب دادسرا مبنی بر اجتناب از به رسمیت شناختن خشونت جنسی زناشویی، برخی مقامات دادسرا از عموماً قانون مجازات برای تعقیب آن بهره می‌جویند. در دادگاه‌ها، رویه سخت‌گیرانه‌تری وجود دارد و بیشتر پرونده‌ها بدون حکم محکومیت مختومه می‌شوند که اصلی‌ترین علت آن، برداشت‌های سنتی از مفهوم تمکین است. نهایت آنکه، علی‌رغم اقدامات حمایت‌گرانه معدودی قضات، مادامی‌که بزه‌دیدگان از پشتیبانی صریح قانون محروم باشند، حمایت‌های قضایی پراکنده در توقف خشونت علیه آنها کافی و مؤثر نخواهد بود.

واژگان کلیدی: بزه‌دیده، خشونت جنسی علیه همسر، دادسرا، دادگاه کیفری، نهادهای عدالت کیفری.

✉ z_nemati64@yahoo.com

۱. دانش آموخته دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق

دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

۲. دانشیار گروه حقوق و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

مقدمه

خشونت جنسی عبارت است از هرگونه کنش، رفتار یا اظهار نظر جنسی یا شروع بدان یا هرگونه اقدام علیه جنسیت یک شخص برخلاف رضایت وی، توسط هر فردی صرف نظر از رابطه او با قربانی، در هر مکانی اعم از خانه، محیط کار و... (WHO, 2016:1). با این وصف، خشونت جنسی، طیف وسیعی از اقدامات از تجاوز تا تماس‌های جنسی ناخواسته و حتی اشکال غیرتماسی رفتارهای جنسی را از سوی هر فرد حتی شوهر و در هر مکان از جمله منزل مشترک زوجین در برمی‌گیرد.^۱ امروزه، اسناد بین‌المللی با تأکید بر اینکه ازدواج، مجوز تجاوز نیست و رابطه زوجیت نباید عاملی برای توجیه خشونت جنسی باشد، از کشورها خواسته‌اند با مداخله کیفری در راستای حذف یا کاهش این خشونت‌ها گام بردارند.^۲ با این حال، در حقوق کیفری ایران، نفس برقراری رابطه جنسی اجباری یا نامتعارف با همسر، ظاهراً ممنوعیت قانونی ندارد و تنها در صورت بروز آسیب‌های جسمانی شدید مانند افساء^۳، سقط جنین و جنایات موجب زوال یا نقص منافع^۴، شوهر را در معرض تعقیب کیفری قرار می‌دهد. اما، روشن است که تمام خشونت‌های جنسی زناشویی چنین آسیب‌هایی بر جای نمی‌گذارند؛ به‌ویژه آنگاه که همسر در نتیجه تهدیدها و فشارهای روانی، خشونت را پذیرا شده باشد. لذا، این پرسش مطرح می‌شود که «با وجود سکوت قانون‌گذار^۵، آیا امکان

۱. زنان مصاحبه‌شونده در این پژوهش، خشونت‌گری جنسی شوهر را به‌صورت تجاوز زناشویی (Marital Rape)، شیوه‌های نامتعارف رابطه جنسی، کتک‌خوردن حین نزدیکی یا به‌منظور پذیرش آن، تجربه رابطه جنسی ارباب - برده (Master-Slave Sex)، اجبار به تماشای هرزه‌نگاری‌ها و تقلید از آنها، وادار شدن به انجام رفتارهای غیرانسانی (مانند ایفای نقش حیوان) یا تحمل آزار روانی (مانند صحبت از اشخاص خیالی یا محارم زن) حین مقاربت، افترا و توهین جنسی، محروم شدن از نزدیکی و درگیر شدن اجباری در روابط جنسی گروهی یا ضربدری یا تن‌فروشی و یا دریافت مکرر پیشنهاد آنها، تجربه کرده بودند.

2. UN Handbook for Legislation on Violence against Women (2010)
Declaration on the Elimination of Violence Against Women (1993)

۳. موضوع مواد ۶۶۰ و ۶۶۱ ق.م.ا.

۴. یعنی: سلس و ریش ادرار، عدم ضبط مدفوع، از بین بردن قدرت بارداری یا لذت مقاربت، ایجاد اختلال در عادت ماهانه، از بین بردن عانه یا آسیب‌رساندن به آلت تناسلی و پستان (موضوع مواد ۷۰۴ تا ۷۰۸، ۶۶۴، ۶۶۸ و ۶۶۹ ق.م.ا).
۵. حقوق ایران، نه همانند کشورهای غربی، خشونت‌گری جنسی شوهر را صراحتاً جرم و قابل مجازات می‌انگارد و نه مشابه برخی کشورهای آسیایی (مانند هندوستان، مالزی و بنگلادش)، اجبار یا تهدید همسر به نزدیکی یا برقراری رابطه جنسی با وی به شیوه‌های نامتعارف را موجب صدور دستورهای مراقبتی می‌داند. این در حالی است که با وجود سکوت قانون‌گذار، برخی پژوهش‌ها مانند بابازاده (۱۳۹۶)، رضائی و آبدار (۱۳۹۶)، فرجیها و همکاران (۱۳۹۸)، همسو با یافته‌های این پژوهش، حکایت از آن دارند که در ایران نیز همسرآزاری جنسی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های زنان متأهل مطرح می‌باشد.

حمایت کیفری از بزه‌دیدگان خشونت جنسی زناشویی وجود دارد یا خیر و اگر آری، چگونه؟» پرسشی که این پژوهش با هدف یافتن پاسخ آن انجام شده است.

اهمیت و ضرورت پژوهش از آن روست که به‌علت ملاحظات فرهنگی و اجتماعی، مطالعات چندانی در زمینه خشونت‌گری جنسی شوهران در ایران صورت نگرفته و مطالعات انجام‌شده^۱ نیز بیشتر بر ملاحظات نظری تمرکز داشته‌اند. بنابراین، کمبود پژوهش‌های میدانی مبتنی بر داده‌های تجربی در خصوص واکنش نهادهای عدالت کیفری در مواجهه با شکایات مربوط به خشونت جنسی زناشویی، نگارندگان را به‌سوی انجام پژوهش رهنمون شده است.

برای پاسخ به پرسش پژوهش، افزون‌بر بهره‌گیری از ادبیات موجود به روش کتابخانه‌ای، داده‌های مورد نیاز به شیوه‌های زیر گردآوری شده‌اند:

الف) مصاحبه عمیق و نیمه‌ساختاریافته تا مرز اشباع نظری با ۳۵ بزه‌دیده، ۱۵ مقام قضایی (بازپرسان، دادیاران تحقیق و اظهارنظر و قضات دادگاه) و ۱۵ وکیل دادگستری؛

ب) تحلیل محتوای ۲۳ پرونده کیفری مرتبط با همسرآزاری جنسی و آرای قضایی صادره در آنها؛

پ) مشاهده غیرمشارکتی در قالب حضور در ۱۶ جلسه تحقیق یا دادرسی در پرونده‌های خشونت خانگی.

بازه زمانی مصاحبه‌ها و مشاهده‌ها، دی ۱۳۹۸ تا مهر ۱۴۰۰ و قلمرو مکانی‌شان، مجتمع‌های قضایی تهران بوده است.

پژوهش در دو بخش کلی سامان یافته است:

در بخش نخست، از واکنش مقامات دادرسی در قبال شکایات مربوط به خشونت‌های جنسی فیزیکی و روانی سخن به میان خواهد آمد و به عناوین مجرمانه‌ای اشاره می‌شود که از پوشش آنها برای تعقیب شکایات مربوط به خشونت جنسی در بستر ازدواج استفاده می‌گردد.

بخش دوم نیز، به تشریح رویکرد سخت‌گیرانه دادگاه‌ها در احراز وقوع خشونت جنسی زناشویی، تحت فشار قرار دادن بزه‌دیده برای اعلام گذشت و سهل‌گیری در قبال مرتکب در مرحله تعیین مجازات اختصاص دارد.

۱. کنشگری قضایی دادرسی

زمانی که زنان شکایت خود از خشونت‌گری جنسی شوهر را به پیشگاه عدالت می‌برند، با واکنش یکسانی از سوی مقامات دادرسی مواجه نمی‌شوند؛ بلکه پاسخی که دریافت می‌کنند تا حدودی به شعبه مرجوع‌الیه بستگی دارد. مطالعات تجربی نشان داده‌اند که موفقیت‌آمیز بودن مراجعه قربانیان

۱. گودرزی و همکاران (۱۳۹۵)، میرکمالی (۱۳۹۶) و کاظمی و قاسمی (۱۳۹۹).

خشونت خانگی به نهادهای عدالت کیفری، به خوش‌شانس بودن آنها در مواجهه با مقامات قضایی حمایتگر (نه سرزنشگر) بازمی‌گردد (Saxton, 2021:20). یکی از وکلای باسابقه در دعوی همسرآزاری گفته است: «توی دادگاه‌ها و دادرها، حرف اول و آخر رو قضات می‌زنن، اون هم براساس دیدگاه شخصی خودشون. من پرونده‌هایی داشتم با شرایط مشابه که چون به شعبه‌های مختلف رفتن، نتیجه‌های متفاوتی گرفتم.»

در میدان اختلاف نظر قضات دادرها، غلبه با رویه‌ای است که خشونت‌گری جنسی شوهر را سزاوار تعقیب کیفری نمی‌پندارد؛ یعنی قضات دادرها معمولاً به علت فقدان عنوان مجرمانه مستقل یا ضعف ادله اثبات، از تعقیب این قبیل شکایات طفره می‌روند و پرونده‌ها را با صدور قرارهای منع یا موقوفی تعقیب مختومه می‌سازند.^۱ (بابازاده، ۱۳۹۸: ۲۵۹). یک دادیار تحقیق گفته است: «به فرض، رفتار شوهر رو خشونت بدونیم، خشونت جنسی شوهر که جرم نیست. تازه جرم هم باشه، زن چطور می‌خواد ثابت کنه؟^۲ واسه همین ما قرار منع یا موقوفی می‌زنیم.»

البته، در کنار رویکرد غالب دادرها مبنی بر نادیده گرفتن خشونت جنسی زناشویی، باید از رویه‌ای کمتر رایج اما حمایت‌گرانه یاد کرد. گروهی از قضات دادرها می‌کوشند با تمسک به قوانین موجود، از بزه‌دیدگان حمایت کیفری به عمل آورند. این قضات واقفاند که خشونت جنسی لزوماً آسیب جسمانی برجای نمی‌گذارد و به بهانه فقدان عنوان مجرمانه مستقل از به رسمیت شناختن بزه‌دیدگی قربانیان طفره نمی‌روند. آنها می‌کوشند با بهره‌گیری از عناوین مجرمانه موجود، به شوهر تفهیم اتهام کنند. لذا در ادامه، از عناوین مجرمانه‌ای سخن گفته می‌شود که خشونت‌های جنسی فیزیکی و روانی علیه همسر، تحت لوای آنها راهی فرایند عدالت کیفری می‌شوند.

۱.۱. تغییر عنوان خشونت جنسی فیزیکی به خشونت جسمی

برخی خشونت‌های جنسی با یک رفتار فیزیکی ارتکاب می‌یابند که می‌توانند آسیب جسمانی و اثر قابل مشاهده از خود برجای بگذارند. در مواجهه با این خشونت‌ها، مقامات قضایی دادرها به دو گروه تقسیم می‌شوند: نخست؛ گروهی که به بهانه فقدان عنوان مجرمانه و تحت تأثیر دیدگاه‌های

۱. افزون بر چالش‌های مربوط به فقدان وصف جزایی و عدم کفایت ادله، عوامل دیگری نیز در انکار خشونت جنسی زناشویی توسط دادرها نقش دارند که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: اولویت بخشیدن به آسیب‌های جسمانی (McMahon-Howard, 2009:508; Messing, 2014:249)، شانس پایین پیروزی در دادگاه (Sack, 2010:558)؛ فرهنگ سازمانی نهادهای عدالت کیفری (Erez, 2002:5) و کلیشه ذهنی «زن دروغگو» (Lazar, 2015:2).

۲. برای آشنایی با چالش‌های مربوط به ادله اثبات و راه‌های برون‌رفت از آنها، نک: نعمتی و فرجیها، ۱۴۰۰: صص. ۵۱-۷۷.

سنتی، با پیش کشیدن بحث الزام زوجه به تمکین، وقوع برخی آسیب‌ها را در رابطه زناشویی، طبیعی و غیرقابل اجتناب انگاشته و شکایت زن را مسموع نمی‌دانند؛^۱ که پیش‌تر مورد اشاره قرار گرفت. دوم؛ گروهی که می‌کوشند به‌نحوی بزه‌دیده را تحت حمایت قانون نگه دارند. دسته اخیر، با تبدیل عنوان «خشونت جنسی» به «خشونت جسمی» و با بردن موضوع ذیل عنوان مجرمانه ضرب و جرح، زمینه را برای حفظ شکایت بزه‌دیده در قلمرو حقوق کیفری فراهم می‌آورند. یک دادیار تحقیق گفته است: «در هیچ دادرسی، پرونده‌ای پیدا نمی‌کنی که عنوانش خشونت جنسی شوهر ثبت شده باشه. انگار همه می‌خوان از شرّ واژه «جنسی» خلاص بشن. شاکی که از این چیزها سر درنمیاره، یه وکیل فمنیست^۱ هم پیدا بشه نوشته باشه خشونت جنسی، ما اگه نخواهیم رد کنیم، عنوان رو عوض می‌کنیم می‌زنیم ضرب و جرح.»

هنگامی که آسیب جسمانی وجود دارد، به‌ویژه اگر بزه‌دیده با مراجعه زود هنگام به پزشکی قانونی، آسیب را مستند ساخته باشد، تکلیف روشن است و قضاتی که رویکرد حمایت‌گرانه دارند، با یک تغییر عنوان (جنسی به جسمی)، تعقیب را آغاز می‌کنند. مشکل زمانی حادث می‌شود که: (۱) گواهی پزشکی در کار نیست و مستندات فقط عکس‌هایی است که بزه‌دیده از آسیب‌ها تهیه کرده^۲ و (۲) اساساً شواهدی دالّ بر آسیب جسمانی وجود ندارد. البته، در این موارد هم برخی قضات راهکارهای خود را دارند.

در مورد نخست، با ارزش اثباتی بخشیدن به ادله‌ای غیر از گواهی پزشکی قانونی، سعی می‌شود از حق بزه‌دیده برای شکایت کیفری محافظت گردد. برخی قضات، با تکیه بر «علم قاضی» به‌عنوان یکی از ادله اثبات، می‌پذیرند که هر امری (عکس، فیلم، صوت و...) چنانچه نوعاً علم‌آور باشد، می‌تواند مبنای صدور قرار جلب به دادرسی قرار گیرد. در مورد دوم، راهکاری که از صدور قرار منع یا موقوفی تعقیب جلوگیری می‌کند، توسل به ماده ۵۶۷ ق.م.ا (ضرب بلاثر)^۳ است. یک دادیار اظهار نظر گفته است: «ماده ۵۶۷ دست قضات رو باز گذاشته تا جایی که زن ادله کافی نداره، مثلاً

۱. یک مقام قضایی با استفاده از این تمثیل که «من با خودکار هم که بنویسم، جای خودکار روی انگشتم می‌مونه، مگه قصد آزار رسوندن به خودم رو دارم؟! هر کاری یه اثری داره. رابطه زناشویی هم، هم لذت داره و هم یه سری عوارض»، آسیب‌های ناشی از خشونت جنسی زناشویی را امری طبیعی و غیرقابل پیگرد توصیف کرده است.

۲. در یک مورد که شوهر بزه‌دیده برای اجبار وی به رابطه جنسی نامتعارف، اقدام به کشیدن موهای او نموده بود، بزه‌دیده عکسی از سر خود ارائه کرده بود که جای کنده‌شدن موها را نشان می‌داد.

۳. «در مواردی که رفتار مرتکب نه موجب آسیب و عیبی در بدن گردد و نه اثری از خود در بدن بر جای بگذارد، ضمان منتفی است، لکن در موارد عمدی در صورت عدم تصالح، مرتکب به حبس یا شلاق تعزیری درجه هفت محکوم می‌شود.»

دیر شکایت کرده و آثار از بین رفته یا اصلاً اثری وجود نداشته، بشه به نفع زنها حکم داد. اما چون مجازاتش درجه هفتم، ما اختیاری نداریم و باید بفرستیم دادگاه.»

اگرچه اعطای ارزش اثباتی به قرائن و استناد به ماده ۵۶۷ ق.م.ا، از حدود اختیارات دادسرا خارج است و به رویکرد قاضی دادگاه بستگی دارد، همین مختومه نشدن پرونده در مراحل اولیه، احضار شوهر و ارسال پرونده به دادگاه، می تواند پاسخگوی برخی نیازهای بزه دیدگان باشد. یک دادیار تحقیق گفته است: «بعضی زنها شکایت می کنند، نه برای اینکه شوهرشون محکوم بشه، برای اینکه بترسه. بعضی مردها هم اگه احضاریه براشون بره، می ترسن یا فکر آبروشون رو می کنند و رفتارشون رو تغییر میدن. مثلاً زنی بود که از سوء رفتار جنسی شوهرش گله داشت، می تونستم منع تعقیب بزنم، اما وقتی احضاریه فرستادم محل کارش، اومد تعهد داد تکرار نمی کنه.»

بنابراین، مشاهده می شود که با وجود خلأهای قانونی، برخی قضات از اختیارات قضایی خود برای حمایت از بزه دیدگان و توقف خشونت علیه آنها بهره می گیرند.

۲.۱. تعقیب کیفری خشونت جنسی روانی تحت مصادیق جرایم علیه حیثیت معنوی

وصف کیفری بخشیدن به خشونت جنسی روانی، کار ساده ای نیست، اما مصاحبه با قضات، وکلا و بزه دیدگان نشان می دهد که اتخاذ رویکرد حمایتگرانه، به طرح شکایت خشونت جنسی روانی تحت یکی از مصادیق جرایم علیه حیثیت معنوی منجر می شود. «توهین»، یکی از این مصادیق است. اگرچه به کاربرد عبارت «فحاشی و استعمال الفاظ رکیک» در کنار واژه «قذف» در ماده ۶۰۸ ق.م.ا (تعزیرات)، ممکن است این نکته را به ذهن متبادر سازد که توهین، جرمی کلامی است، اما عبارت «از قبیل» نشان می دهد که فحاشی و استعمال الفاظ رکیک تنها یکی از مصادیق متعدد جرم توهین است. قانون استفساریه نسبت به کلمه اهانت، توهین یا هتک حرمت (۱۳۷۹)^۱ بر عدم حصر توهین به لفظ و امکان وقوع آن با رفتار صحنه گذاشته است. لذا، مهم ترین شرط تحقق بزه توهین، موهن بودن رفتار ارتكابی است که تشخیص آن با توجه به عوامل مختلف (سن، جنس، زمان، مکان، طبقه اجتماعی و...) با عرف می باشد. با این وصف، کلیه سوء رفتارهای جنسی شوهر را

۱. «از نظر مقررات کیفری، اهانت و توهین عبارت است از به کاربردن الفاظی که صریح یا ظاهر باشد یا ارتکاب اعمال و انجام حرکاتی که به لحاظ عرفیات جامعه با در نظر گرفتن شرایط زمانی و مکانی و موقعیت اشخاص موجب تخفیف و تحقیر آنان شود.»

که با توجه به ویژگی‌های فردی و اجتماعی همسر، نسبت به وی تحقیرآمیز و آزاردهنده باشد، می‌توان توهین دانست.^۱

اگرچه اکثریت قضات به بهانه عدم مداخله در حریم خصوصی زوجین، از تعقیب خشونت جنسی زناشویی طفره می‌روند و حتی تن‌دادن بدان را لازمه حفظ زندگی مشترک می‌پندارند، اقلیتی از قضات با وقوف بر آسیب‌های روانی این خشونت‌ها، سعی در حمایت از بزه‌دیدگان دارند. آنها با تأکید بر لزوم احترام به زنان در رابطه زناشویی، رفتارهای دون شأن و کرامت زن را، توهین و سزاوار تعقیب می‌دانند. یک دادیار اظهارنظر گفته است: «خانم ۶۰ ساله‌ای بود که مشکلی از زناشویی جنسی و رفتارهای شرم‌آور شوهر جلوی عروس‌ها و دامادها بود. از نظر شرعی مشکلی نبود، زن و شوهر بودن، اما خب در این سن، بعضی رفتارها برای زنها ناخوشاینده. شاید اگه قاضی دیگه‌ای بود، منع تعقیب می‌زد، اما ما کیفرخواست توهین صادر کردیم.»

دادیار اظهارنظر دیگری نیز از صدور کیفرخواست توهین به لحاظ نقض کرامت زن در موردی که شوهر خواهان برقراری رابطه زناشویی با همسر در حضور دوستان خود بوده، خبر داده است. به گفته وی، نزدیکی با همسر ولو در حضور دیگران فاقد وصف مجرمانه صریح است، اما نباید در قبال رنج بزه‌دیده سکوت کرد.

افزون بر توهین، عنوان مجرمانه «قذف»^۲ نیز می‌تواند در خشونت‌های جنسی زناشویی مورد توجه قرار گیرد. اگر خشونت‌گری جنسی شوهر علیه همسر، جنبه کلامی و روانی از نوع نسبت‌دادن زنا داشته باشد، امکان طرح شکایت از باب قذف وجود دارد؛ هرچند که به‌علت شدت مجازات و عدم امکان تخفیف یا تبدیل آن، گرایش اندکی به صدور کیفرخواست قذف وجود دارد. در یک پرونده که شاکی توسط شوهر به دروغ به ازاله بکارت در نتیجه زنا پیش از ازدواج متهم شده بود، پس از تقلیل عنوان اتهامی از قذف به افترا، کیفرخواست صادر شده بود.

در مقایسه با قذف که محدود به نسبت‌دادن زنا یا لواط به مخاطب است، جرم «افترا» (یعنی نسبت‌دادن هرگونه رفتار مجرمانه به دیگری به دروغ) دامنه وسیع‌تری دارد. از آنجا که تحقق جرم

۱. مانند بازی با اندام‌های جنسی همسر در انظار دیگران؛ اجبار همسر به آمیزش در خودرو؛ واداشتن همسر به ایفای نقش برده، حیوان یا فاحشه در رابطه جنسی؛ مقایسه همسر با بازیگران فیلم‌های پورن و القای عدم جذابیت جنسی به وی؛ استفاده از الفاظ رکیک حین مقاربت؛ رساندن همسر به مرز تحریک و اقدام به خودارضایی و... که تجربه ناخوشایند آنها توسط مصاحبه‌شوندگان گزارش شده است.

۲. یک مقام قضایی گفته است: «نیاز جنسی مرد، حد و مرز ندارد. دست خودش هم نیست، خدا این‌جوری آفریده. اگه زن باهاش راه نیاد، مجبوره از راه نامشروع خودشو تأمین کنه و دیگه جای گله نمی‌مونه.»

۳. قذف در اصطلاح حقوقی، جرمی مستوجب حد است که با نسبت‌دادن زنا یا لواط به دیگری واقع می‌شود. (مواد ۲۴۵ و ۲۵۰ ق.م.ا.)

موضوع ماده ۶۹۷ ق.م.ا (تعزیرات) صرفاً نیازمند صراحت مفتری در انتساب رفتار مجرمانه و عجز از اثبات آن است، عنوان مجرمانه افترا نیز می‌تواند مستمسکی برای تعقیب کیفری برخی اقسام خشونت جنسی زناشویی قرار گیرد. در یک پرونده، زنی که با توسل به گواهی پزشک معالج مبنی بر تجربه آسیب‌های مقعدی، از شوهر خود شکایت کرده و با قرار منع تعقیب مواجه شده بود، از سوی شوهر به داشتن رابطه جنسی خارج از ازدواج متهم شد و متعاقباً برای دفاع از عفاف خود، ناگزیر شکایت کیفری از باب افترا مطرح نمود. حال آنکه، اگر از همان ابتدا بزه‌دیدگی وی به رسمیت شناخته شده بود، نوبت به طرح شکایت افترا و گشودن پرونده‌ای جدید نمی‌رسید.

عنوان مجرمانه دیگری که در خشونت‌های جنسی زناشویی می‌توان بدان توسل نمود، «تهدید» موضوع ماده ۶۶۹ ق.م.ا (تعزیرات) است. برای تحقق جرم تهدید، باید طرف مقابل از چیزی که برایش زیان‌بار یا ناخوشایند است، ترسانیده شود (میرمحمدصادقی، ۱۴۰۰: ۱۶۱). مصاحبه‌ها نشان دادند که تهدید به طلاق، محرومیت از حضانت یا ملاقات فرزندان، ترک انفاق (در لسان بزه‌دیدگان: خرجی ندادن) و افشای راز (مانند ازدواج قبلی)، رایج‌ترین شیوه‌های کنترل‌اند که شوهران برای درهم‌شکستن مقاومت زنان در برابر خواسته‌های جنسی خویش به کار می‌گیرند. بزه‌دیده‌ای گفته است: «شوهرم سال‌ها با تهدید به اینکه طلاق میدم و بچه‌ها رو می‌برم جایی که دستت بهشون نرسه، منو به هر کار زشت و کثیفی وادار کرد». بزه‌دیده دیگری نیز، تهدید به افشای سر (سابقه باداشت) را علت تن‌دادن به سوءرفتارهای جنسی شوهر معرفی کرده است.

۳.۱. استفاده از عناوین مجرمانه اشاعه فحشا و رابطه نامشروع برای تعقیب برخی

مصادیق خاص خشونت جنسی

خشونت‌های جنسی زناشویی تنها به موضوعاتی که بتوان آنها را ذیل عناوین ضرب و جرح، توهین، افترا یا تهدید جای داد، خلاصه نمی‌شوند. اجبار همسر به هرزه‌نگری، تن‌فروشی، درگیر شدن در روابط ضربداری یا گروهی، حضور در سکس‌پارتنی یا دریافت پیشنهاد آنها و نیز روی آوردن شوهر به روابط همجنس‌گرایانه یا خارج از ازدواج به‌منظور تحقیر همسر یا واداشتن وی به پذیرش رفتارهای

جنسی نامتعارف، از این دسته‌اند. در چنین مواردی، معمولاً از عناوین مجرمانه اشاعه فحشا^۱ یا رابطه نامشروع^۲ برای طرح دعوی کیفری علیه شوهر استفاده می‌شود.

به گفته یک قاضی مجتمع قضایی ارشاد^۳، در مواردی که شوهر در قالب یکی از مصادیق فوق علیه همسر خود خشونت می‌ورزد، می‌توان اتهام اشاعه فحشا را به او تفهیم نمود. ایشان این‌گونه از تجربیات خود مثال زده است: «خانمی بود که از اعتیاد شوهرش به روابط جنسی گروهی شکایت داشت. می‌گفت: شوهرم مهمونی میداد و کلی آدم میاره توی خونه که ... من تاحالا مقاومت کردم اما می‌ترسم توی یکی از این مهمونی‌ها مست کنه و به کاری وادارم کنه که نمی‌خوام. براساس اطلاعات زن از مهمونی بعدی، ما اقدام کردیم و همه رو گرفتیم.»

قاضی دیگری با مرور تجربیات خود درباره سایر مصادیق خشونت‌گری جنسی شوهر علیه همسر مانند واداشتن زن به تن‌فروشی، عرضه وی به جای اجاره‌بها، شرط‌بندی روی همسر و نظایر آن، گفته است: «گاه زنها از بیم آنکه خود در معرض اتهام قرار نگیرن، از گزارش خشونت خودداری می‌کنن. باید به اونها اطمینان داده بشه که اگه تحت‌تأثیر اجبار یا اکراه به کارهای نامشروع وادار شدن، نه‌تنها اتهامی متوجهشون نیست، بلکه مورد حمایت قانون قرار می‌گیرن». این در حالی است که برخی دیگر از قضات، با تأکید بر لزوم بزه‌پوشی و عدم تفحص در امور جنسی، از اتخاذ چنین رویکرد حمایت‌گرانه‌ای روی‌گردان بودند.

یافته‌های پژوهش همچنین نشان دادند در مواردی که شوهر به‌منظور تحقیر جنسی همسر یا واداشتن وی به رفتارهای نامتعارف، به رابطه خارج از ازدواج روی می‌آورد، بزه‌دیده یا وکیل وی به عنوان مجرمانه رابطه نامشروع متوسل می‌شوند. بزه‌دیده‌ای گفته است: «شوهرم چیزهایی می‌خواست که نه می‌خواستم انجام بدم، نه می‌تونستم. من که پورن‌استار نیستم. برای اینکه تحقیرم کنه و بگه توی روابط جنسی بی‌عرضه‌ام، بیوه طبقه پایین رو می‌آورد که ... از شکایت کردم.»

۱. ماده ۶۳۹ ق.م.ا (تعزیرات): افراد زیر به حبس از یک تا ده سال محکوم می‌شوند و در مورد بند «الف» علاوه بر مجازات مقرر، محل مربوطه به طور موقت با نظر دادگاه بسته خواهد شد: الف) کسی که مرکز فساد یا فحشا دایر یا اداره کند؛ ب) کسی که مردم را به فساد یا فحشا تشویق نموده یا موجبات آن را فراهم نماید.»

۲. ماده ۶۳۷ ق.م.ا (تعزیرات): «هرگاه زن و مردی که بین آنها علقه زوجیت نباشد، مرتکب روابط نامشروع یا عمل منافی عفت غیر از زنا از قبیل تقبیل یا مضاجعه شوند، به شلاق تا ۹۹ ضربه محکوم خواهند شد و اگر عمل با عنف و اکراه باشد، اکراه‌کننده تعزیر می‌شود.»

۳. در تهران، مجتمع قضایی ارشاد دایر است؛ لذا، جرایم مربوط اشاعه فحشا ابتدا در دادسرا و سپس در دادگاه ارشاد مورد تعقیب و رسیدگی قرار می‌گیرند. جرایم مربوط به رابطه نامشروع نیز به‌موجب ماده ۳۰۶ ق.آ.د.ک مستقیماً در دادگاه ارشاد مطرح می‌شوند.

ناگفته نماند برخی قضات دادگاه ارشاد، در جرم رابطه نامشروع، زوج و زوجه را دارای حق شکایت نمی‌دانند و با احراز رابطه زوجیت میان متهم و شاکی، از رسیدگی به موضوع امتناع می‌نمایند. در مقابل، برخی با این استدلال که اطلاع مقام قضایی (دادستان) از وقوع جرم غیرقابل‌گذشت به هر وسیله، برای تعقیب آن کفایت می‌کند، شکایت زوج و زوجه علیه یکدیگر را قابل استماع می‌دانند.

۴.۱. تمسک به عنوان مجرمانه ترک انفاق برای طرح شکایت خشونت جنسی

شاید اتهام ترک انفاق^۱ و خشونت جنسی زناشویی، دو موضوع غیرمرتبط به نظر برسند، اما گاه بزه‌دیدگان، طرح شکایت ترک انفاق را تنها روزه ورود خود به نظام عدالت کیفری می‌یابند. برخی بزه‌دیدگان به علت ناآگاهی از قوانین و نداشتن وکیل، شکایت خود را از باب ترک انفاق مطرح می‌نمایند تا از این رهگذر بتوانند با مقامات قضایی درباره مشکل خود گفتگو کنند. از آنجا که اولاً؛ دادسرا موظف است در حیطه شکایت مطرح شده یعنی ترک انفاق، تعقیب و تحقیق نماید (نه خشونت جنسی که علت واقعی مراجعه است) و ثانیاً؛ ممکن است ادله متقنی مبنی بر ترک انفاق موجود نباشد (زیرا ترک انفاق علت ظاهری است، نه باطنی)، اصولاً باید قرار منع تعقیب صادر شود. با این حال، برخی قضات دادسرا، پس از آنکه ادعای زن را مقرون به صحت می‌یابند، با وجود ضعف ادله اثبات ترک انفاق، از برخی امکانات قانونی مانند «قرار ترک تعقیب»^۲ برای حمایت از بزه‌دیده بهره می‌جویند.

یک دادیار تحقیق گفته است: «گاهی زن با شکایت ترک انفاق میاد، اما مشککش چیز دیگه است. مثلاً خانمی بود که شوهرش دوست داشت دوست‌هاش بیان و شاهد رابطه اونها باشن. چون این موارد عنوان مجرمانه نداره، اثر ظاهری هم نداره که از باب ضرب و جرح شکایت بشه، تنها بهونه-ای که زنها برای شکایت پیدا می‌کنن همین ترک انفاقه. رویه من اینه که شوهر رو احضار می‌کنم، بهش تذکر میدم. بعد میگم: ببین زنت راضی شده رضایت بده، پس تعهد بده که تکرار نمی‌کنی. اما

۱. موضوع ماده ۵۳ قانون حمایت خانواده ۱۳۹۱

۲. ماده ۷۹ ق.آ.د.ک: «در جرایم قابل گذشت، شاکی می‌تواند تا قبل از صدور کیفرخواست، درخواست ترک تعقیب کند. در این صورت، دادستان قرار ترک تعقیب صادر می‌کند. شاکی می‌تواند تعقیب مجدد متهم را فقط برای یک بار تا یک سال از تاریخ صدور قرار ترک تعقیب درخواست کند.»

اگر به قولت عمل نکنی، پرونده بازه و می‌فرستمت دادگاه. معمولاً چون مردم اطلاعات حقوقی زیادی ندارند، این راهکار جواب می‌دهد.^۱

رویه فوق که بیشتر در میان دادیاران زن مشاهده می‌شود، بر این مدعا که مشارکت زنان در مشاغل حقوقی و قضایی موجب انسانی‌تر شدن فضای حاکم بر روابط افراد درگیر در پرونده‌های قضایی می‌شود، صحه می‌گذارد. از همین روست که در برخی کشورها، تصدی محاکم خانواده و دادگاه‌های خشونت خانگی را قضات زن برعهده دارند؛ زیرا، این امر موجبات درک عمیق‌تر از مسائل خانوادگی و موضوعات مرتبط با زنان را در نظام قضایی فراهم می‌آورد (فرجیها، ۱۳۸۴: ۱۹۵).

۲. رویه قضایی دادگاه: از انکار تا تقلیل‌گرایی

دادسرا اغلب از شناسایی خشونت‌های خانگی طفره می‌رود، اما حتی زمانی که این خشونت‌ها در نتیجه آگاهی یا اصرار بزه‌دیده یا وکیل او و همدلی قضات به رسمیت شناخته می‌شوند، باز اراده‌ای ضمنی بر خارج کردن آنها از نظام عدالت کیفری یا کم‌اهمیت جلوه‌دادن آنها در مرحله رسیدگی و صدور حکم وجود دارد. این امر حتی در کشورهایی که خشونت خانگی جرم است نیز مشاهده می‌شود. در پژوهش دانشگاه بریستول^۲، از ۱۱۲ مورد گزارش خشونت خانگی در یکی از حوزه‌های قضایی انگلستان، پلیس ۸۴ مرتکب را دستگیر اما تنها به ۳۷ نفر تفهیم اتهام کرد؛ دادستان علیه ۱۷ متهم کیفرخواست صادر نمود و دادگاه فقط ۱۰ نفر را محکوم شناخت که ۸ تن به جزای نقدی و تنها ۲ نفر به حبس محکوم شدند (Hester, 2006: 4-5).

در میان انواع خشونت‌های خانگی نیز، پایین‌ترین آمار محکومیت مربوط به خشونت جنسی است. برای نمونه، وقتی در انگلستان معافیت قانونی شوهر از تعقیب به اتهام تجاوز به همسر لغو شد، در فاصله پنج سال از اصلاح قانون، تعداد گزارش‌ها سه برابر شد، اما نرخ محکومیت افزایش نیافت؛ زیرا، قانون اصلاح شد، اما کلیشه‌های فرهنگی سنتی دست‌نخورده باقی ماندند (Harris, 1999: 51). داده‌های این پژوهش نشان دادند که در ایران نیز محاکم کیفری عامدانه از

۱. البته، صدور قرار ترک تعقیب اختصاص به پرونده‌هایی که در قالب ترک انفاق مطرح می‌شوند، ندارد و در تمام پرونده‌های مربوط به خشونت جنسی که فاقد آثار ظاهری یا ادله اثبات کافی هستند، می‌توان از این امکان قانونی بهره برد. به‌ویژه آنکه اغلب عناوین مجرمانه پوشش‌دهنده خشونت جنسی زناشویی جرایمی قابل گذشت‌اند که امکان صدور قرار ترک تعقیب در آنها وجود دارد.

2. Bristol

خشونت جنسی علیه همسر چشم‌پوشی می‌کنند که یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در این نادیده‌انگاری، کلیشه‌های ذهنی قضات و برداشت‌های سنتی آنها از مفهوم تمکین است. به عقیده برمن^۱، نظام حقوقی تحت‌تأثیر کلیشه‌های جنسیتی و پیش‌فرض‌های تعصب‌آمیز، مرتکبان خشونت جنسی زناشویی را به‌عنوان بزه‌کاران جرایم جنسی و قربانیان را نیز به‌مثابه بزه‌دیدگان جرایم جنسی لحاظ نمی‌کند و این، بزرگ‌ترین مشکل زنان در مواجهه با نظام عدالت کیفری است (Berman, 2004: 24). فرو^۲ نیز در پژوهش خود پیرامون نحوه ادراک افراد از تجاوز زناشویی دریافت که تحت‌تأثیر کلیشه‌های جنسیتی و دیدگاه‌های مردسالارانه، حتی امروزه هم خشونت جنسی علیه همسر در مقایسه با سایر جرایم خشونت‌آمیز، سبک‌تر انگاشته می‌شود و مرتکب آن احتمال کمتری دارد که محکوم گردد (Ferro, 2008: 765).

بنابراین، پرونده‌های خشونت جنسی علیه همسر، حتی اگر به سلامت از مرحله دادسرا عبور کرده و به مرحله دادگاه برسند، باز هم اجرای عدالت در حق بزه‌دیده قطعی به نظر نمی‌رسد. قضات محاکم کیفری با اطلاع از علقه زوجیت بین خشونت‌دیده و خشونتگر، ترجیح می‌دهند از رهگذر عدم احراز وقوع بزه (به بهانه وصف غیرکیفری موضوع یا ضعف ادله) یا از طریق ترغیب بزه‌دیده به اعلام گذشت، پرونده را بدون صدور حکم محکومیت مختومه سازند، یا با تقلیل عنوان مجرمانه، مرتکب را به سبک‌ترین مجازات ممکن محکوم نمایند. در ادامه، رایج‌ترین واکنش‌های محاکم کیفری در قبال پرونده‌های خشونت جنسی علیه همسر مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱.۲. طفره قضایی از احراز وقوع بزه یا انتساب آن به متهم

نخستین واکنش قضات محاکم کیفری در مواجهه با پرونده‌های خشونت جنسی زناشویی، امتناع از صدور حکم محکومیت به لحاظ عدم احراز وقوع بزه است. این واکنش را می‌توان پیامد «آزادی عمل قضایی»^۳ دانست که از عدم تعین و شفافیت قانون نشئت می‌گیرد. عدم صراحت قانون در کنار سیطره گفتمان ایدئولوژیک (مذهبی) بر فرهنگ سازمانی قضات، به طفره قضایی از به رسمیت شناختن خشونت جنسی در بستر ازدواج می‌انجامد. (میرمجیدی، ۱۳۹۸: ۱۲۴).

اگرچه اصلی‌ترین مانع صدور حکم محکومیت در این پرونده‌ها، برداشت‌های مردانه و سنتی قضات از مفهوم تمکین است، در ظاهر، علت عدم احراز بزه، تطبیق نداشتن رفتار شوهر با عناوین مجرمانه قانونی، عنوان می‌شود. در یک پرونده با موضوع افترا و انتساب الفاظ مستهجن به زن از

1. Berman

2. Ferro

۳. آزادی عمل قضایی (Judicial Discretion) به مجموعه اختیاراتی گفته می‌شود که قاضی در کنش قضایی خویش از آنها بهره می‌برد.

سوی شوهر، قاضی به بهانه عدم احراز شرط قانونی تحقق جرم (فقدان سبق رسیدگی در دادگاه)، شکایت بزه دیده را رد و این گونه انشای رأی نموده است:

«در خصوص اتهام آقای ...، تحقق جرم افترا به نظر دادگاه نیاز به سبق رسیدگی دارد (یعنی فرد از عهده اثبات آن برنیامده و منجر به مختومه شدن پرونده شده باشد) و در مانحن فیه، به دلیل عدم حصول این مرحله، کیفرخواست را رد و برائت متهم را اعلام می نماید.»

حکم مذکور عیناً در دادگاه تجدیدنظر تأیید شده است. حال آنکه، شرط تحقق بزه افترای لفظی، صرفاً صراحت در انتساب رفتار مجرمانه به دیگری و عجز مغتری از اثبات صحت اسناد است (میرمحمدصادقی، ۱۴۰۰: ۷۷). احکام صادرشده در پرونده‌هایی که طرفین آنها زوجین نیستند، بر این امر صحه می گذارند: در یک پرونده افترا، دادگاه تجدیدنظر با این استدلال که «سبق رسیدگی از شروط تحقق بزه افترا نیست»، با نقض حکم برائت متهم، وی را به پرداخت جزای نقدی محکوم کرده است.

یکی از قضات با بیان اینکه در جرایمی مانند کذب و افترا، «صراحت در انتساب» شرط تحقق بزه می باشد، حال آنکه، ممکن است قصد شوهر از بیان الفاظ رکیک، شوخی و مزاح با همسر خود بوده باشد (!)، از عدم تمایل خود به محکوم کردن شوهر به اتهامات کذب و افترا سخن گفته است.

در پرونده‌های دایرکردن مرکز فساد و فحشا نیز با این استدلال که «شرط تحقق بزه دایرکردن خانه فساد و فحشا، اشتها مکان به مرکز فساد و رفت و آمد مشکوک، مداوم و پنهانی افرادی که اشتها به فساد دارند به محل معین است که در مانحن فیه وجود ندارد»، اقدام شوهر در آزاردادن همسر در قالب دعوت از دیگران به منزل مشترک به منظور انجام رفتارهای جنسی نامتعارف، فاقد وصف مجرمانه شناخته می شود.

آزادی عمل قضات در تطبیق دادن/ندادن رفتار مرتکب با عناوین مجرمانه قانونی در پرونده‌های خشونت جنسی زناشویی اغلب به نفع متهم تمام می شود. پژوهش‌های تجربی نشان داده‌اند که قضات در محکوم کردن/نکردن متهمان خشونت خانگی آزادی عمل بیشتری دارند تا در انتخاب نوع و میزان مجازات (Sloan, 2013: 67). زیرا قضات می توانند به بهانه‌های مختلف از احراز مجرمیت طفره روند، اما اگر مجرمیت را احراز نمایند، دیگر به دلخواه نمی توانند مجازات تعیین کنند و در چارچوب اصول تعیین مجازات گرفتار می آیند.

عدم کفایت یا ضعف ادله، دستاویز رایج دیگری برای اجتناب از صدور حکم محکومیت در این پرونده‌هاست. در یک پرونده توهین، قاضی این گونه شکایت بزه دیده را رد کرده است:

«در خصوص اتهام آقای ...، با توجه به اینکه شاکی دو شاهد زن معرفی کرده که احد از ایشان خواهر شاکی بوده و دارای نفع دنیوی می‌باشد و دیگری همسایه و اقل از نصاب قانونی است و اینکه در جرم توهین، شهادت بانوان دلیل محسوب نمی‌شود، ... بزه قابل انتساب به متهم نیست.»
درست است که به موجب ماده ۱۹۹ ق.م.ا، نصاب شهادت (بینة شرعی) در جرایمی مانند توهین، دو شاهد مرد است، اما به موجب ماده ۱۷۶ همین قانون، منعی وجود ندارد که اظهارات شهود فاقد شرایط شرعی، در حدود امارة قضایی موجبات علم قاضی را فراهم آورند. ضمن آنکه در رأی مذکور، اشاره‌ای به مصداق ذی‌نفع بودن خواهر شاکی نشده و صرف داشتن رابطه خویشاوندی به معنای ذی‌نفع بودن و مانع از پذیرش شهادت نیست.

فراتر از شهادت، برخی قضاات با این استدلال که گواهی پزشکی قانونی، صرفاً وقوع آسیب را تصدیق می‌نماید و دلالتی بر تعیین مرتکب آن ندارد، این گواهی را نیز دلیل معتبری بر انتساب وقوع بزه به شوهر ندانسته و حکم برائت صادر می‌نمایند. در یک پرونده که ادله شاکی برای اثبات رابطه جنسی اجباری، گواهی پزشکی قانونی مبنی بر وجود آثار کبودی و گازگرفتگی در اندام‌های جنسی فوقانی و تحتانی بوده، قاضی با این استدلال که این آثار بیشتر دلالت بر معاشقه دارند، تا سوءنیت در ایراد آسیب(!)، مجرمیت شوهر را محرز ندانسته است.^۱ در پرونده دیگری که زن بابت ایراد ضرب و جرح عمدی (در واقع به علت تجاوز زناشویی) از شوهر شکایت کرده بود، دادگاه صرف وجود گواهی پزشکی قانونی را برای توجه اتهام به متهم کافی ندانسته و این‌گونه انشای رأی نموده است:

«در خصوص اتهام آقای ...، توجهاً به اینکه صرف وجود گواهی پزشکی قانونی که جزء اماره است و دلیل محسوب نمی‌گردد و شهود تعرفه شده از جانب شاکی که ظاهراً مشاهداتی نداشته و شنیده‌ها را بیان کرده‌اند، به لحاظ عدم وجود دلیل شرعی و قانونی بر انتساب بزه به متهم، حکم برائت صادر می‌شود.»

یکی از قضاات با بیان اینکه «گزارش ضابط و پزشکی قانونی، اماره هستن، نه دلیل، تحقیقات محلی هم ارزش شهادت رو ندارن و قرینه هستن؛ بنابراین به راحتی میشه ردشون کرد»، بر اختیار گسترده قضاات در تعیین ارزش اثباتی ادله صحه گذاشته است.

کثرت احکام برائت در پرونده‌های خشونت جنسی زناشویی، بیشتر بازتاب باورهای سنتی و کلیشه‌های ذهنی قضاات است. در دیدگاه سنتی به رابطه جنسی، مرد، عنصر فعال و مالک رابطه، و

۱. در یک پرونده خشونت جنسی، با این استدلال که «آسیب به عضلات مقعد می‌تواند در نتیجه بیماری گوارشی مانند یبوست یا وارد کردن شیء خارجی به مقعد توسط خود زن ایجاد شده باشد»، شوهر از اتهام ایراد آسیب جسمانی به همسر تبرئه شده است.

زن، عنصری منفعل و مطیع فرض می‌شود. این باور دیرینه که مردان، شوق بیش از حد به رابطه جنسی دارند و زنان سردمزاج‌اند، این مفهوم را القا می‌کند که زیاده‌خواهی مردان و انفعال زنان، امری عادی و بهنجار است (Naffine, 2006: 108-111).

پیامد دیدگاه فوق، پذیرش نظریه «رضایت ضمنی»^۱ است که به موجب آن، زن هنگام ازدواج، تلویحاً رضایت خود را به هرگونه رابطه جنسی با شوهر در هر زمان و مکان اعلام می‌دارد (Monson, 2000: 1156). ازدواج، دسترسی غیرمحدود به جسم زن اعطا می‌نماید و هرچه این دسترسی را محدود سازد، به مرد اجازه می‌دهد از زور برای احقاق حق استفاده کند (Ryan, 1995: 953). یعنی، شوهر رئیس خانواده است و تخلف زن از وظایف همسری، واکنش خشونت‌آمیز شوهر را توجیه می‌کند (Painter, 1991: 33). کاربرد «حق جنسی»^۲ برای شوهر و «وظیفه همسری»^۳ برای زن در ادبیات غرب و استعمال «تمکین» برای زوجه در برابر «تمتع» برای زوج در فقه اسلامی، گویای این نوع نگاه به ازدواج است که شوهر را از زمره مرتکبان خشونت جنسی خارج می‌کند.

به موجب یکی از «افسانه‌های تجاوز»^۴، متجاوز فردی غریبه است و شوهر نمی‌تواند به اتهام تجاوز به همسر خویش بازخواست شود (Basile, 2002: 341-342). اگرچه به طور سنتی تمایل داریم متجاوز را فردی غریبه در خیابانی تاریک پایین شهر تصویر کنیم، مطالعات نشان می‌دهند اکثر قربانیان خشونت جنسی، مهاجم را می‌شناسند و در اغلب موارد، خشونتگر، همسر/شریک زندگی (فعلی/سابق) قربانی است (Ferro, 2008: 764).

مطالعات انجام‌شده پیرامون افسانه‌های تجاوز و نقش آنها در شکل‌دادن به تصورات افراد درباره خشونت جنسی نشان داده‌اند:

اولاً، در مقایسه با زنان، مردان بیشتر افسانه‌های تجاوز را باور می‌کنند^۵. بنابراین، درحالی‌که زنان با جرم‌انگاری خشونت جنسی زن‌شویی موافق‌اند، مردان خواستار عدم تعقیب‌اند. همچنین، در مقایسه با افراد مسن‌تر، جوانان هم‌دردی بیشتری با قربانی تجاوز دارند، کمتر او را سرزنش می‌کنند

1. Implied Consent
2. Sexual Right
3. Wifely Duty
4. Myth Rape

افسانه‌های تجاوز عبارت‌اند از باورهای تعصبی، کلیشه‌ای و نادرست در مورد تجاوز و مرتکبان و قربانیان آن. (Edwards, 2011: 761)

۵. البته، نه لزوماً به این خاطر که مردان به مسئله خشونت جنسی حساس نیستند، بلکه بیشتر به این خاطر که آنها احتمال کمتری دارد قربانی خشونت جنسی شوند و از این رو، درک درستی از آسیب‌های آن ندارند. (Auster, 2001: 149)

و بیشتر موافق تعقیب کیفری شوهر هستند. مردان مسن‌تر احتمال کمتری دارد سوء معاشرت جنسی با همسر را خشونت بنامند (Ferro, 2008:76)؛ واقعیتی که در مصاحبه با قضات مسن در مقایسه با قضات جوان‌تر مشهود بود.

ثانیاً؛ هرچه رابطه مرتکب و قربانی نزدیک‌تر باشد (مانند زوجیت)، تصور می‌شود که تجاوز شدت کمتری دارد. بنابراین، آسیب‌های جسمی و روانی ناشی از خشونت جنسی آشنایان (همسر، پارتنر، دوست‌پسر) کم‌اهمیت تلقی می‌شوند (Adams-Clark, 2018:1868).

ثالثاً؛ در مواردی که آسیب‌های جسمانی و آثار قابل مشاهده وجود ندارد، رضایت زن به رابطه جنسی مفروض انگاشته شده و ادعای وی استماع نمی‌شود (Randall, 2006:158-162).

کارکرد این باورهای نادرست اما رایج میان عامه مردم که «باورهای حمایت‌کننده از تجاوز»^۱ نامیده می‌شوند، کم‌اهمیت جلوه‌دادن خشونت جنسی به‌ویژه از سوی شوهر است. تحت‌تأثیر این کلیشه‌ها، خشونت جنسی زناشویی در حد یک مناقشه کوچک خانوادگی که به‌صورت اتفاقی، گذرا و خارج از کنترل رخ داده، تقلیل می‌یابد؛ مناقشه‌ای که آنقدر جزئی است که نمی‌تواند مداخله قانونی را توجیه کند.^۲ اگر بپذیریم که قضات از دل همین جامعه با همین طرز تفکرات، پیش‌داوری‌ها، باورهای کلیشه‌ای و تعصبات جنسیتی برخاسته‌اند (Monson, 1996:418)، علت پایین بودن آمار محکومیت در پرونده‌های خشونت جنسی زناشویی آشکارتر می‌گردد.

بنابراین، صرف اصلاح قانون، به حمایت از بزه‌دیدگان منجر نمی‌شود و باید به قضات درباره حقایق پنهان خشونت جنسی در بستر ازدواج آموزش داده شود (Randall, 2015:197). تکرار عباراتی نظیر «زن باید سرد باشه، زن که نباید مسائل زیر لحاف رو بیاره دادگاه»، «حالا مگه چی شده؟ صدمه مهمی وارد نشده»، «شوهرش بوده، غریبه که نبوده، نباید موضوع رو بزرگ کرد» و «خب اگه شوهرش بده، چرا باهانش زندگی می‌کنه؟ چرا طلاق نمی‌گیره؟»، «زن اگه مردش رو تأمین نکنه، خودش به مرد مجوز داده بره با یکی دیگه» و... در کلام قضات (و بزه‌دیدگان و وکلا به نقل از قضات)، گویای حاکمیت کلیشه‌های ذهنی بر فضای دادگاه‌هاست.

اینجاست که اهمیت و ضرورت آموزش‌های فراحقوقی (روان‌شناسی و جامعه‌شناسی) به قضات خودنمایی می‌کند. حال آنکه، بنا بر اظهارات قضات، آموزش‌های گاه‌به‌گاه حین خدمت آنها بر

1. Rape-Supportive Beliefs

۲. در یک آزمون که برای مقایسه دیدگاه افراد عادی درباره تجاوز از سوی «غریبه» و «شوهر» تدارک دیده شده بود، شرکت‌کنندگان در آزمون، در حالی که تجاوز از سوی غریبه را یک خشونت غیر قابل اغماض دانستند، تجاوز به همسر را نتیجه ضعف ارتباط و تعامل میان زن و شوهر توصیف کردند. (Monson, 1996:418)

مسائل حقوقی محض تمرکز دارد و در سایر زمینه‌ها (مانند نحوه تعامل با قربانیان خشونت خانگی) آموزش‌های خاصی به آنها ارائه نمی‌شود.^۱

۲.۲. تلاش برای منصرف ساختن بزه‌دیده از ادامه دعوی

زمانی که پرونده‌ای با موضوع خشونت خانگی از نوع همسرآزاری در دادگاه کیفری مطرح می‌شود، اگر کفۀ ادله اثبات به‌گونه‌ای سنگین باشد که منتسب ندانستن بزه به مرتکب و صدور حکم برائت موجه به نظر نرسد، قضات معمولاً سعی می‌کنند بزه‌دیده را به استرداد شکایت یا اعلام گذشت تشویق نمایند. از آنجا که غالب عناوین مجرمانه‌ای که خشونت جنسی علیه همسر تحت لوای آنها ثبت می‌شوند، در زمره جرایم قابل گذشت قرار دارند^۲، گذشت شاکی می‌تواند به مختومه شدن پرونده بدون صدور حکم محکومیت منجر گردد^۳. در جرایم غیرقابل گذشت یا جنبه عمومی جرایم قابل گذشت (مانند تعزیر منضم به دیه در ضرب و جرح) نیز، گذشت شاکی می‌تواند موجبات تخفیف مجازات را فراهم آورد^۴.

حمایت از کیان خانواده، اصلی‌ترین عاملی است که اتخاذ چنین رویکردی را توجیه می‌کند. در واقع، این‌گونه فرض می‌شود که عدم مداخله در مناقشات خانوادگی، موجبات آشتی زوجین را فراهم خواهد آورد. در برخی کشورها، این توجیه اگرچه جایگاه خود را در عرصه قانون‌گذاری از دست داده، در دادرسی کیفری به حیات خود ادامه می‌دهد. برای نمونه، با وجود جرم‌انگاری تجاوز زناشویی در آمریکا، برخی قضات با این استدلال که محکومیت کیفری صمیمیت میان زوجین را از بین می‌برد، تمایلی به محکوم کردن شوهر ندارند (Eskow, 1995: 701). در این پژوهش نیز مشاهده شد که اکثر قضات می‌کوشند زن را از پیگیری شکایت علیه شوهر منصرف سازند. یکی از قضات گفته است:

۱. یکی از قضات گفته است: «بیشتر آموزش‌های ما توی همون دوره کارآموزی بود. کلاس‌های آموزشی حین خدمت بیشتر به سری مباحث آکادمیکه که به درد کار عملی نمی‌خوره و فقط برای رفع تکلیفه. محتوای کلاس‌ها حقوقی محضه. مثلاً درباره اینکه اگه طرفین دعوی کیفری زن و شوهر بودن چطور باهاشون برخورد کنید یا رفتار تون با قربانی خشونت خانگی چطور باشه، آموزشی به ما داده نمیشه. توی این مسائل هر کدوم از قضات راهکار خودشون رو دارن؛ حالا اینکه روش‌های فردی چقدر به نفع یا ضرر زنها تموم میشه، مشخص نیست. حضور در کلاس‌ها هم اختیاریه و ما اغلب شرکت نمی‌کنیم چون کار زیاده و اگه بریم کلاس، کارها می‌مونه.»

۲. برای آشنایی بیشتر با جرایم قابل گذشت و جرایم غیرقابل گذشت و تأثیر گذشت شاکی بر سرنوشت پرونده‌های کیفری در نظام حقوقی ایران، نک: جعفرزاده و دیگران، ۱۴۰۱، صص. ۱۴-۱۶.

۳. ماده ۱۰۰ ق.م.ا و تبصره ۱ آن

۴. بند الف ماده ۳۸ ق.م.ا

«من سعی می‌کنم زن رو تشویق کنم گذشت کنه؛ مثلاً میگم: ببین آبروی شوهرت آبروی خودته، اگه نبخشی فردا چطور می‌خوای توی صورت بچه‌ها و همسایه‌ها نگاه کنی. شوهرت بره زندان یا شلاق بخوره، جز آبروریزی چی گیرت میاد؟ فردا واسه دخترت می‌خواد خواستگار بیاد، می‌خوای واسه پسرت زن بگیری، اگه بشنونن از شوهرت شکایت کردی، چه فکری می‌کنن؟ قضیه رو از هر طرف بگیری، بازنده اول و آخرش خودتی.»

این قبیل اقدام قضات گاه از روی خیرخواهی و با حسن نیت انجام می‌شود، اما باید پذیرفت که استفاده از ادبیات سرزنشگرانه و خفیف جلوه‌دادن تجربه قربانی و بی‌توجهی به آسیب‌ها و نیازهای او، با غرض وی از طرح شکایت کیفری در تعارض است.

گاهی هم قضات، بزه‌دیده را به اعلام گذشت ترغیب می‌نمایند، با این استدلال که مجازات کردن بزه‌کار، قربانی را نیز به همان اندازه مجازات می‌کند؛ چراکه، باعث دوری مرد از زن و فرزندان یا کاهش درآمد خانواده می‌شود. اظهارات یک بزه‌دیده، گویای حاکمیت چنین نگرشی بر فضای ذهنی قاضی رسیدگی‌کننده به پرونده اوست: «قاضی بهم گفت: ببین اگه رضایت ندی، من که شوهرت رو زندان نمی‌فرستم، برات جریمه می‌نویسم بریزه به حساب دولت. تو دلت می‌خواد اون پول رو واسه خودت و بچه‌ها خرج کنه یا بده به دولت؟»

ترغیب بزه‌دیده به اعلام گذشت فی‌نفسه نامطلوب نیست؛ به‌ویژه چنانچه مرتکب، نادم و درصدد جبران باشد. اما زمانی که اثری از پشیمانی در مرتکب مشاهده نمی‌شود، تحت فشار قراردادادن بزه‌دیده برای اعلام گذشت، نه‌تنها مطلوب نیست، بلکه می‌تواند پیامدهای ناگواری داشته باشد. بزه‌دیده‌ای از تجربه خود گفته است:

«قاضی می‌گفت: اگه رضایت بدی، به شوهرت میگم این تو بودی که بزرگی کردی رضایت دادی، اما اگه رضایت ندی، برای شوهرت حکم بی‌گناهی صادر می‌کنم و وقتی از اینجا بری بیرون، بهت سرکوفت می‌زنه که ببین قاضی هم حق رو به تو نداد؛ این جواری شرایط برات بدتر میشه.»

اظهارات مشابه برخی بزه‌دیدگان نشان می‌دهد گاهی زنان از شکایت صرف‌نظر می‌کنند، تنها به این علت که فکر می‌کنند تغییری در وضعیت‌شان حاصل نخواهد شد. برخی دیگر نیز اظهار داشته‌اند که مراجعه آنها به دادگاه جز عصبانی‌تر کردن شوهرانشان و تکرار خشونت، ثمره دیگری نداشته است. واقعیت آنکه زنان قربانی زمانی شکایت را تا انتها دنبال می‌کنند که مطمئن باشند شرایط زندگی‌شان بهتر خواهد شد و در کوتاه‌مدت یا بلندمدت از خشونت در امان خواهند ماند؛ وگرنه، با ناامیدی فرایند کیفری را ترک خواهند نمود (Hester, 2009: 19). شاید به همین علت است که لرد تیلور^۱ (از قضات عالی انگلستان) گفته است:

1. Lord Taylor

«غیرمعمول نیست که قربانی بخواهد بردباری به خرج دهد یا از سر دلسوزی نخواهد شوهرش مجازات شود؛ اما یک منفعت عمومی هم مطرح است و آن اینکه، خشونتگر نباید بدون مجازات بماند. بنابراین، بهتر است گذشت قربانی، عامل مخففه باشد، نه کیفیت معاف‌کننده. قربانی با اعلام گذشت، به دادگاه نمی‌گوید چون من گذشت کردم، پس اصلاً اتفاقی نیفتاده است و می‌توانی از آن صرف‌نظر کنی.» (Warner, 2000: 605)

وارنر^۱ در تکمیل گفته تیلور اضافه می‌کند: «قضات، انصراف از دعوی را معادل بخشش و فراموشی می‌دانند و آن را به رنج کمتر تفسیر می‌کنند؛ حال آنکه، لزوماً این‌گونه نیست و زنان انگیزه‌های دیگری برای اعلام گذشت دارند. باید انگیزه زن از بخشش را کشف کرد؛ چه می‌شود که یک زن حاضر است چنین تجربه دردناکی را پشت سر گذارد و به رابطه ادامه داده و حتی خود را در معرض خطرات آتی قرار دهد» (Warner, 2000: 607). کشف این انگیزه‌ها می‌تواند سبب شود که قضات از اصرار بلاوجه برای ترغیب بزه‌دیده به اعلام گذشت دست بردارند. زیرا غیرمنصفانه است که مجازات کردن مرتکب به نظر بزه‌دیده‌ای وابسته باشد که ممکن است از روی ترس یا مصلحت فرزندان ببخشد و گذشت کند. اعمال فشار بر بزه‌دیده برای اعلام گذشت در مواردی که خشونت-ورزی شوهر حالتی مزمن و مداوم پیدا کرده، چندان مؤثر و کارآمد به نظر نمی‌رسد.

۳.۲. اتخاذ رویکرد سهل‌گیرانه در قبال مرتکب در مرحله تعیین مجازات

در غالب موارد، تنها آن دسته از پرونده‌های خشونت جنسی علیه همسر به مرحله صدور حکم محکومیت می‌رسند که این ویژگی‌ها را دارا باشند: (۱) شکایت شاکی مشتمل بر ایراد آسیب جسمانی باشد؛ (۲) ادله آن‌چنان محکم‌پسند باشد که آزادی عمل قاضی برای نپذیرفتن‌شان محدود شود؛ (۳) بزه‌دیده از حمایت‌های حقوقی یک وکیل بهره‌مند باشد. مصاحبه‌ها نشان دادند پرونده‌ای که هیچ‌یک از این ویژگی‌ها را نداشته باشد، اگر نگوئیم غیرممکن، بسیار بعید است با صدور حکم محکومیت مختومه گردد.

مطالعات بسیاری، ضرورت و اهمیت همراهی آسیب جسمانی برای شناسایی خشونت جنسی را مورد تأیید قرار داده‌اند. برای نمونه، اگرچه مطابق قوانین کانادا، تجاوز زناشویی جرم است، در برخی حوزه‌های قضایی، تنها در مواردی حکم محکومیت صادر می‌شود که شواهدی متقن برای اثبات استفاده مرتکب از زور و مقاومت زن در برابر آن وجود داشته باشد؛ مانند کیبودی، جراحات، آثار خفگی و... (Backhouse, 1984: 180). حال آنکه، برخلاف تجاوز از سوی غریبه، زن ممکن است به-منظور محافظت از خود یا فرزندان، در برابر شوهر مقاومتی از خود نشان ندهد. پژوهش‌ها نشان

1. Warner

داده‌اند به دشواری می‌توان دادگاه را متقاعد کرد که تجاوز زناشویی نیز تجاوز واقعی یعنی رفتاری خشونت‌آمیز است.^۱ دادگاه باور نمی‌کند قربانی رضایت نداشته است؛ مگر شواهدی مبنی بر آسیب جسمانی وجود داشته باشد که ادعای وی را تأیید کند. گویا دادگاه فقط زمانی حاضر است شوهر را به‌عنوان خشونتگر جنسی مجازات کند که اصطلاحاً دست‌بزن هم داشته باشد (Langhinrichsen, 1998:441).

تأکید بیش از حد بر آثار ظاهری مقاومت در بزهدیده برای احراز وقوع خشونت نشان می‌دهد که قراردادن تجربیات قربانی خشونت جنسی زناشویی در چارچوب حقوقی که از ابتدا برای تجاوز از سوی غریبه سامان یافته، برای قضات دشوار است. برای آنکه قاضی باور کند قربانی راست می‌گوید، باید روایت قربانی با خزانه دانش وی درباره خشونت جنسی سازگار باشد و این دانش قبلی، تجاوز را بدون وجود آثار مقاومت و آسیب جسمانی متصور نمی‌داند (O'Neal, 2015:1241-1243).

یافته‌های این پژوهش نیز بر ضرورت ایراد آسیب جسمانی برای صدور حکم محکومیت دلالت دارند. در یک پرونده که زن بابت سوء‌معاشرت‌های جنسی شوهر در قالب اجبار به ایفای نقش برده حین رابطه جنسی شکایت کرده بود و حتی ابزار اعمال خشونت (قلاده، دهان‌بند و شلاق) را به دادگاه ارائه نموده و همسایگان نیز بر صدای مناقشات آنها در نیمه‌های شب گواهی داده بودند، بزهدیده با این پاسخ قاضی که «هر وقت با این شلاق زد سیاه و کبودت کرد بیا شکایت کن، الان که چیزیت نیست» مواجه شده بود.^۲

برخورداری بزهدیده/مرتکب از حمایت و کیل نیز نقش مهمی در صدور/عدم صدور حکم محکومیت دارد. در پرونده‌های خشونت خانگی، متهمان برخوردار از وکیل (به‌ویژه اگر وکیل، تعیینی باشد) احتمال بیشتری دارد که حکم برائت بگیرند یا به جزای نقدی یا حبس‌های کوتاه-مدت محکوم شوند (Sloan, 2013:59). عکس این امر نیز صادق است؛ یعنی برخورداری بزهدیده از حمایت وکیل، شانس پیروزی او را افزایش می‌دهد.

در این پژوهش، چون اکثر بزهدیدگان مصاحبه‌شونده از نعمت همراهی وکیل محروم بودند، نمی‌توان ارزیابی دقیقی از میزان تأثیر حضور وکیل بر احکام صادره داشت. با این حال، مقایسه احکام دو پرونده مشابه (افترا)، حکایت از تأثیر مثبت حضور وکیل در تأمین منافع بزهدیده دارد. در

۱. حتی در موارد تجاوز به عنف (ارتکاب خشونت جنسی از سوی غریبه) نیز، دادگاه‌ها غالباً فقدان آثار ضرب‌وجرح را به رضایت قربانی تفسیر می‌کنند و از احراز عنف طفره می‌روند. نک: نوروزی و عالی‌پور، ۱۳۹۸، صص. ۲۰۴-۲۰۵.

۲. در پرونده دیگری نیز که زن به خاطر واردشدن اجسام خارجی به بدن خود از سوی شوهر حین رابطه جنسی شکایت کرده بود، قاضی با بیان اینکه «اگرچه اقدام شوهر از نظر اخلاقی ناپسند است، از آنجا که نظریه پزشکی قانونی دلالتی بر ایراد آسیب جسمانی ندارد، رفتار وی فاقد وصف کیفری است»، از صدور حکم محکومیت خودداری کرده بود.

پرونده نخست که بزه دیده فاقد وکیل بوده، دادگاه با این استدلال که «تحقق افترا نیاز به سبق رسیدگی دارد و در مانحن فیه این حلقه مفقود است و به ضمیمه انکار صریح، محرز نمی باشد»، حکم برائت صادر نموده است. حال آنکه، در پرونده‌ای دیگر که بزه دیده وکیل تعیینی داشته، با وجود عدم صراحت الفاظ استعمال شده توسط شوهر در انتساب رابطه نامشروع به همسر، دادگاه حکم محکومیت صادر نموده است:

«در مورد اتهام آقای ...، دایر بر افترا نسبت به خانم ... با وکالت ... بدین توضیح که متهم طی یک برگ نامه عادی خطاب به شاکی (که همسر وی می باشد) امور غیراخلاقی را نسبت داده که فاقد صراحت لفظی اما دارای صراحت مفهومی در انتساب بزه منافی عفت به شاکی است؛ دادگاه با عنایت به مراتب معنونه، بزه انتسابی را به وی محرز دانسته و حکم به محکومیت متهم صادر می نماید.»

از این موضوع نیز نباید غافل شد که گاه قضات خود بر مسند وکیل مدافع متهم (شوهر) تکیه می زنند. در چند مورد از مشاهدات انجام شده در محاکم، قاضی با خروج از بی طرفی، با بیان الفاظ و عباراتی در دفاع از شوهر، اقدام به توجیه سوءرفتار وی و تخطئه بزه دیده نمود. در یک جلسه دادرسی، قاضی این گونه بزه دیده را مورد خطاب قرار داد: «مگه نمیگی بار اولش نبوده؟ پس چرا اون موقع که خرجت رو می داد، واست ریخت و پاش می کرد، شکایت نکردی؟ حالا که دیگه پول هاشو خرج تو نمی کنه شاکی شدی؟» و سپس رو به متهم گفت: «واسه چی گوشیت رو می - ذاری جلوی دست زنت که توش سرک بکشه؟ به زن که رو بدی همین میشه.»

حال که روشن شد در غالب موارد تنها پرونده‌های مشتمل بر آسیب جسمانی یا متکی بر شواهد غیر قابل مناقشه یا پیگیری شده توسط وکیل، با صدور حکم محکومیت مختومه می گردند، باید دید در همین معدود پرونده‌ها، قضات چه رویکردی در تعیین مجازات برای مرتکبان دارند.

۳.۲.۱. تأکید بر پرداخت دیه و صرف نظر کردن از جنبه عمومی جرم

در پرونده‌هایی که ایراد عمدی آسیب جسمانی محرز و مسلم است، غالباً حکم به قصاص شوهر صادر نمی شود. در میان پرونده‌های مورد دسترسی و مطالعه، حکمی مبنی بر قصاص یافت نشد و بزه دیدگان، وکلا و قضات نیز خاطره یا تجربه‌ای از صدور حکم قصاص در چنین پرونده‌هایی نداشتند. تنها یک بزه دیده توانسته بود با کمک وکیل خود در مرحله بدوی برای جراحات «دامیه» سرینی و ران» حکم قصاص دریافت کند که با نقض حکم در مرحله تجدیدنظر، شوهر جمعاً به پرداخت دو صدم دیه کامل محکوم شده بود.

در جراحات عمدی، نه تنها حکم قصاص صادر نمی‌شود و دیه جایگزین آن می‌گردد، بلکه جنبه عمومی جرم^۱ نیز به فراموشی سپرده شده و شوهر معمولاً به مجازات تعزیری هم محکوم نمی‌شود. برای نمونه، در دادنامه^۲ زیر، اثری از توجه دادگاه به جنبه عمومی جرم مشاهده نمی‌گردد:

«در خصوص شکایت خانم... علیه آقای... دائر بر ایراد ضرب و جرح عمدی، دادگاه با توجه به شکایت بی‌شائبه شاکیه، اقرار صریح متهم، شهادت شهود و سایر دلائل و قرائن، بزه انتسابی را محرز تشخیص و متهم را به پرداخت یکصد دینار بابت شکستگی استخوان بینی که التیام یافته، سه هزارم دینه کامل بابت کبودی گردن و یک‌صدم دینه کامل بابت اختلال حس چشم، ظرف یک سال از تاریخ وقوع در حق شاکیه محکوم می‌نماید.»

این در حالی است که به موجب مواد ۴۰۱ و ۴۴۷ ق.م.ا، مرتکب افزون بر پرداخت دیه می‌بایست به مجازات تعزیری نیز محکوم می‌گشت. حتی در صورت پذیرش دیدگاه بسیار مضیق که ماده ۶۱۴ را فقط در موارد ضرب و جرح عمدی منجر به نقصان یا شکستن یا از کار افتادن عضو قابل اعمال می‌داند^۲، باز هم با توجه به نوع (شکستگی استخوان بینی)، امکان محکومیت شوهر به مجازات تعزیری وجود داشته است.

در مواردی هم که در نتیجه پیگیری‌های وکیل، حکم به تعزیر شوهر در مرحله بدوی صادر می‌گردد، احتمال نقض حکم یا حذف مجازات تعزیری در مرحله تجدیدنظر چندان دور از ذهن نیست. در یک پرونده خشونت جنسی مطرح شده تحت عناوین مجرمانه ترک انفاق و ضرب و جرح عمدی، دادگاه مرتکب را بابت ترک انفاق به پرداخت ده میلیون ریال جزای نقدی (بدل از حبس) در حق دولت و برای ایراد صدمات عمدی به پرداخت نیم درصد دینه کامل در حق مجنی علیه و به منظور جلوگیری از تجری به پرداخت یک میلیون ریال جزای نقدی در حق دولت محکوم نمود. پس از تجدیدنظرخواهی شوهر، دادگاه تجدیدنظر با این استدلال که «محکومیت به پرداخت دیه به تنهایی مؤثر در بازدارندگی است و تعیین تعزیر از حیث جنبه عمومی لازم نیست»، با نقض قسمت اخیر دادنامه، مرتکب را از مجازات تعزیری معاف نمود. دادگاه تجدیدنظر از این مهم غفلت ورزیده که اولاً؛ در مواردی که شوهر از موقعیت مالی خوبی برخوردار است، محکومیت به پرداخت دیه (آن هم در مبالغ ناچیز مانند نیم درصد دینه کامل)، بازدارندگی کافی نخواهد داشت و ثانیاً؛ در مواردی که شوهر به علت اعسار قادر به پرداخت دیه نیست، توسل بزه دیده به نظام عدالت کیفری هیچ‌گونه آورده‌ای برای وی نخواهد داشت.

۱. ماده ۶۱۴ ق.م.ا (تعزیرات)

۲. نظریه مشورتی شماره ۷/۹۲/۱۰۵۱ - ۱۳۹۲/۰۶/۰۴

در پرونده‌ای دیگر، دادگاه تجدیدنظر به بهانه اینکه دادستان در کیفرخواست خود، محکومیت متهم به مجازات تعزیری را درخواست نکرده، آن قسمت از دادنامه بدوی را که حاوی تعیین مجازات تعزیری بوده، نقض کرده است: «دادسرا برای جنبه عمومی بزه یادشده درخواست مجازات نکرده و دادگاه مکلف بوده در حدود کیفرخواست رسیدگی و صدور حکم نماید. بنابراین، وقتی مدعی العموم اخلال در نظم جامعه یا بیم تجرّی مرتکب یا دیگران را احراز نمی‌کند و از حیث جنبه عمومی درخواست مجازات ندارد، صدور حکم به مجازات از این حیث، خارج از کیفرخواست بوده و وجهت قانونی ندارد. لذا، اعتراض را در خصوص این قسمت از دادنامه وارد تشخیص داده و جزای نقدی بدل از حبس تعزیری از دادنامه تجدیدنظرخواسته حذف می‌شود.»

در مواردی نیز که دادستان تعیین مجازات تعزیری برای جنبه عمومی جرم را صراحتاً در کیفرخواست درخواست می‌نماید، مشروط بودن مجازات ماده ۶۱۴ به «اخلال در نظم و صیانت و امنیت جامعه یا بیم تجرّی مرتکب یا دیگران» سبب می‌شود قضاات با بسنده کردن به تعیین دیه، از جنبه عمومی جرم چشم‌پوشی کنند. قضاات معمولاً به بهانه آنکه ایراد آسیب به همسر، بیشتر یک مناقشه خانوادگی است تا یک بزه دارای جنبه عمومی، رفتار شوهر را واجد وصف اخلال در نظم و امنیت جامعه ندانسته و به علت وقوع خشونت در حریم خصوصی، بیم تجرّی دیگران را منتفی می‌انگارند و البته، از کنار بیم تجرّی مرتکب نیز با اغماض می‌گذرند.

در سه پرونده مورد مطالعه، قضاات به ترتیب با بیان اینکه «به لحاظ بروز اختلاف خانوادگی معمولی، بیم تجرّی محرز نیست»، «دعوی داخل محیط خانوادگی اتفاق افتاده و دلیلی که موجب بیم تجرّی دیگران یا اخلال در نظم عمومی باشد، مشهود نیست» و «درگیری در منزل مشترک طرفین حادث شده و بنابراین اخلال در نظم عمومی مصداق ندارد تا از باب جنبه عمومی بزه مجازاتی معین گردد»، از محکوم کردن شوهران خشونتگر به مجازات تعزیری خودداری کرده‌اند. این در حالی است که بزه دیده پرونده سوم، یک سال پس از صدور حکم، بار دیگر قربانی خشونت شده و به استناد گواهی پزشکی قانونی مبنی بر تحمل آسیب جسمانی، طرح شکایت کرده بود. شکایت مجدد بزه دیده نشان می‌دهد که دادگاه در تشخیص عدم بیم تجرّی مرتکب دچار اشتباه شده است.

۳.۲.۲. تقلیل عنوان مجرمانه یا تعیین سبک‌ترین مجازات

در خصوص خشونت‌های جنسی روانی نیز رویه غالب محاکم، کم‌اهمیت جلوه‌دادن موضوع و در نتیجه، گرایش به سوی رهایی مرتکب از محکومیت یا تعیین حداقل مجازات برای اوست. مصادیق این خفیف‌انگاری را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

اولاً؛ در مواردی که تنها اساس شکایت، ضرب بلاثر (ماده ۵۶۷ ق.م.ا) است، حتی در صورت محرز بودن وقوع جرم برای دادگاه، با توجه به اینکه مجازات، تعزیر درجه هفت است، اغلب به بهانه ندامت متهم (به عنوان یکی از جهات تخفیف)، به استناد ماده ۳۹ ق.م.ا، حکم معافیت از کیفر صادر می‌شود. حال آنکه، تکرار خشونت از سوی برخی شوهران نشان از صوری بودن ندامت آنها دارد.

ثانیاً؛ در خصوص اتهام قذف، معمولاً با تقلیل عنوان اتهامی به توهین یا افتراء، مجازات مرتکب از هشتاد ضربه شلاق حدی به جزای نقدی درجه شش کاهش می‌یابد. قضات همان‌گونه که از آزادی عمل خود در تفسیر واقعه و اعطای وصف غیر کیفری بدان استفاده می‌کنند، در تعیین عنوان مجرمانه قابل تطبیق بر رفتار مرتکب نیز از صلاح دید خود بهره می‌برند. در یک پرونده، دادگاه با بیان اینکه «اتهام ناروای باکره نبودن به شاکیه، غیرقذف و مصداق دشنام است»، مرتکب را به مجازات توهین محکوم کرده است. حال آنکه، شاکیه صراحتاً در شکایت خود به الفاظی اشاره نموده که بدون هیچ‌گونه ابهامی دلالت بر قذف وی دارند و شهود نیز بر استماع آنها شهادت داده‌اند. اما دادگاه بدون توجه به آن الفاظ و صرفاً با تکیه بر عبارت «باکره نبودن»، گفتار مرتکب را مصداق توهین دانسته است.

ثالثاً؛ پیش از آنکه به موجب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ۱۳۹۹، مجازات جرایم افتراء و توهین به جزای نقدی درجه شش کاهش یابد، قضات اغلب از میان مجازات‌های قانونی قابل انتخاب (حبس و شلاق در افتراء/ شلاق و جزای نقدی در توهین)، شوهر افترازننده یا توهین‌کننده را به سبک‌ترین آن محکوم می‌نمودند. در یک پرونده توهین، شوهر تنها به «پرداخت مبلغ پانصدهزار ریال جزای نقدی در حق صندوق دولت» و در یک پرونده افتراء، شوهر صرفاً به «پرداخت ده میلیون ریال جزای نقدی بدل از حبس» محکوم شده است.

رابعاً؛ مفاد دادنامه‌ها حکایت از آن دارند که وقتی میان طرفین دعوی، رابطه زوجیت برقرار است، قضات از کلیه اختیارات خود در زمینه تعویق صدور حکم و تعلیق اجرای مجازات (آن هم بدون تعیین دستورات مراقبتی که مرتکب ملزم به انجام آنها باشد) و تخفیف یا تبدیل مجازات (عموماً به جزای نقدی)، استفاده می‌کنند. دغدغه ازهم‌پاشیدن زندگی مشترک زوجین، مهم‌ترین توجیه برای تخفیف مجازات است و دادگاه خود را محق می‌داند که برای جلوگیری از انحلال نکاح، حداکثر تخفیفات را اعمال کند. حال آنکه، نظام عدالت کیفری باید اولویت خود را رفع نیاز قربانی به امنیت و حمایت از او در برابر آزارهای احتمالی آتی قرار دهد؛ حتی اگر مرتکب، شوهر او باشد. یکی از وکلا از تجربه خود گفته است:

«یه پرونده افتراء داشتم که شوهر موکل بهش انگ رابطه نامشروع زده بود. شوهر توی دادگاه مرتب حرفش رو تکرار می‌کرد. اما قاضی اصرار داشت بگه پیشمونه تا بتونه توی مجازاتش تخفیف

بده. بهش می‌گفت: بگو پشیمونی که من بنویسم؛ اگه بگی پشیمونی و تکرار نمی‌کنی، یه جریمه‌ای می‌نویسم بعدش میری پی کار و زندگیت. با اینکه متهم خودش اقرار کرده بود، با یه ابراز ندامتِ زورکی که بشه عامل تخفیف، مجازات کم شد.»

خامساً؛ اگرچه به موجب ماده ۲۳ ق.م.ا، این امکان وجود دارد که محکوم به مجازات تعزیری درجه یک تا شش، به یک یا چند مورد از مجازات‌های تکمیلی نیز محکوم گردد، در پرونده‌های مورد مطالعه، نمونه‌ای از صدور حکم به مجازات تکمیلی یافت نشد. اظهارات قضات نیز دلالتی بر تمایل آنها به محکوم کردن شوهر به مجازات‌های تکمیلی نداشت؛ امری که اظهارات بزه‌دیدگان و وکلا نیز بر آن صحه می‌گذارد.

آنچه شرحش گذشت، رویه غالب در محاکم کیفری است؛^۱ وگرنه هستند قضاتی که بدون توجه به رابطه زوجیت میان مرتکب و قربانی، در مسیر احقاق حق برای بزه‌دیدگان گام برمی‌دارند. یکی از قضات گفته است:

«من به اینکه طرفین زن و شوهرن توجهی نمی‌کنم و مثل دوتا غریبه برایشون حکم صادر می‌کنم. حتی بعضی وقت‌ها که شوهر سعی داره به من یادآوری کنه شاکی زنشه تا منو تحت‌تأثیر قرار بده حکم سبک‌تری بدم، شوهر رو بیرون می‌کنم که حرفه‌اشو نشنوم. زنی که به دادگاه کیفری پناه میاره، یا نتونسته طلاق بگیره (یعنی دادگاه خانواده سنگ انداخته جلوی پاش) یا خودش نخواسته طلاق بگیره (به خاطر نیاز مالی، مصلحت فرزند یا هر چیز دیگه)، اگه ما هم حمایتش نکنیم، شرایطش بدتر میشه.»

نهایت آنکه، رویه محاکم کیفری، خفیف‌انگاشتن خشونت جنسی علیه همسر و در نتیجه، انتخاب سبک‌ترین مجازات برای مرتکب است؛ زیرا، درکی مشترک و مرسوم وجود دارد مبنی بر اینکه در مقابل چشم‌انداز وحشتناک خشونت جنسی از سوی بیگانه، خشونت‌گری جنسی شوهر/پارتنر، اهمیت کمتری دارد و علت آن نیز سابقه روابط جنسی غیراجباری میان طرفین است. مطالعات نشان داده‌اند احراز سابقه رابطه جنسی با رضایت میان مرتکب و قربانی (زوجیت/هم‌خانگی)، حتی اگر در تصمیم‌گیری برای تعقیب/عدم تعقیب توسط دادستان نقش چندانی نداشته باشد، در مرحله دادگاه، بر نوع و مدت مجازاتی که برای مرتکب در نظر گرفته می‌شود، تأثیرگذار است (Kingsnorth, 1999:275; McCormick, 1998:417).

۱. یکی از قضات در تأیید رویه قضایی موصوف گفته است: «زنی که میاد از شوهرش شکایت می‌کنه، دنبال گرفتن حکمه، خب ما هم بهش حکم می‌دیم. حالا برای اون، حکم دیه با تعزیر چه فرقی داره؟ تازه دیه به نفعشه، یه پولی هم گیرش میاد.»

در محاکم ایران نیز، رویه قضایی سابقه آشنایی و رابطه قبلی میان مرتکب و قربانی را به رضایت تلویحی بزه‌دیده به رابطه جنسی تفسیر می‌نماید و ادعای عنف از سوی شاکی را نمی‌پذیرد (میرمجیدی، ۱۳۹۸: ۱۳۹-۱۴۳). بنابراین، زمانی که مرتکب، نامزد یا دوست‌پسر قربانی است، قضات از محکوم کردن وی به اتهام تجاوز طفره می‌روند. به طریق اولی، زمانی که قربانی، همسر مرتکب است، بزه‌دیدگی جنسی او انکار می‌گردد.

اکثر قضات با این استدلال که «در رابطه زناشویی اغلب رضایت حاکم است و نباید معدود مواردی را که ممکن است زن رضایت نداشته باشد، مهم و قابل مداخله تلقی نمود»، سابقه رابطه جنسی توأم با رضایت زوجین را عاملی برای خفیف‌انگاشتن خشونت جنسی زناشویی معرفی کرده‌اند. حال آنکه، مطالعات نشان داده‌اند که خشونت‌گری جنسی شوهر در بسیاری از جنبه‌ها (مانند وقوع دخول، توسل به زور، شدت آسیب و...) به آزار جنسی غریبه شباهت دارد و حتی در برخی جنبه‌ها (نظیر دفعات تکرار) ممکن است شدیدتر باشد (Rumney, 1999: 257). وقتی در شرایط وقوع جرم و میزان آسیب‌ها شباهت وجود دارد، اختلاف در میزان مجازات، ناهماهنگی میان شدت خشونت و تصمیم دادگاه را نشان می‌دهد؛ حال آنکه، یکی از اصول تعیین مجازات، تناسب میان شدت جرم و مجازات است (Du Mont, 2006: 149).

نتیجه‌گیری

گزارش‌های سازمان جهانی بهداشت نشان می‌دهند که یکی از مهم‌ترین معضلات سلامت عمومی در عصر حاضر، خشونت خانگی از جمله خشونت جنسی علیه همسر است. بر همین اساس، بسیاری کشورها با خارج کردن جرایم جنسی از زمره جرایم علیه اخلاق و خانواده و طبقه‌بندی آنها در زمره جرایم علیه خودمختاری و آزادی فردی، زمینه کیفر دادن مرتکبان خشونت جنسی علیه همسر را فراهم آورده‌اند. اما قوانین ایران، موضوع خشونت جنسی در بستر ازدواج را مسکوت گذارده‌اند. سکوت و عدم صراحت قانون سبب شده تا قضات دادسرا ظاهراً به‌بهانه فقدان عنوان مجرمانه مستقل و در واقع، تحت تأثیر برداشت‌های سنتی از مفهوم تمکین، از مداخله در موارد خشونت جنسی علیه همسر طفره روند؛ هرچند رویه کمتر مرسوم دیگری نیز وجود دارد که می‌کوشد از قوانین موجود (هرچند ناکافی) برای حمایت از بزه‌دیدگان این خشونت‌ها بهره جوید. با این حال، در میان قضات دادگاه، تمایل کمتری برای حمایت از بزه‌دیدگان و صدور حکم محکومیت علیه شوهر به اتهام خشونت‌گری جنسی علیه همسر وجود دارد. همین امر، باعث شده تا زنان بزه‌دیده خشونت جنسی زناشویی با سرخوردگی از توسل به نهادهای عدالت کیفری که در پایان دادن به

خشونت علیه آنها ناتوان بوده‌اند، با سودای دریافت حکم طلاق، راه محاکم خانواده را در پیش گیرند.

این در حالی است که از یک سو، تحت تأثیر گسترش رسانه‌های جمعی و افزایش هرزه‌نگاری‌ها در فضای مجازی، روزه‌روز بر میزان خشونت جنسی در روابط زناشویی افزوده می‌شود و از سوی دیگر، خانواده واحد اصلی اجتماع و کانون اولیه پرورش اعضای آن است و از این رو، باید اقدامات لازم برای حفاظت از کیان آن به عمل آید. بنابراین، با توجه به مقتضیات زمان حاضر، وقت آن رسیده که قانون‌گذار ایران نیز سکوت خود را بشکند و به تأسی از سایر کشورها، با تصویب قوانین جدید و جامع، به‌طور جدی در مقام مقابله با انواع خشونت علیه زنان (حتی در روابط مشروع میان زوجین) برآید. تصویب لایحه حفظ کرامت و حمایت از زنان در برابر خشونت که برخی از مصادیق خشونت جنسی زناشویی مانند انتقال بیماری‌های مقاربتی به همسر یا الزام همسر به تمکین نامشروع^۱ را جرم‌انگاری کرده است، می‌تواند گام مؤثری در این زمینه به شمار آید.

در کنار اصلاح و تکمیل قوانین کیفری، پیشنهاد دیگری که اظهارات بزه‌دیدگان مصاحبه‌شونده، ما را به تأمل در آن رهنمون می‌شود، ضرورت توجه به فرایندهای عدالت ترمیمی به عنوان مکمل مداخله‌های عدالت کیفری است. برخی بزه‌دیدگان خشونت جنسی زناشویی، به‌واقع نه خواهان طلاق‌اند و نه خواستار مجازات‌کردن شوهر، بلکه تنها در پی یافتن راهی برای پایان دادن به خشونت‌دیدگی خود، راهی مراجع قضایی می‌شوند. لذا، پیشنهاد می‌شود قانون‌گذار ضمن جرم‌انگاری مصادیق خشونت جنسی علیه همسر، با بهره‌گیری از ظرفیت‌های عدالت ترمیمی، بین منافع بزه‌دیده و منافع جامعه (حفظ زندگی مشترک زوجین و کاستن از آمار طلاق) جمع نماید.

سومین پیشنهادی که بر پایه یافته‌های این پژوهش می‌توان مطرح نمود، برگزاری دوره‌های آموزشی برای مقامات قضایی به‌منظور آشنا ساختن ایشان با انواع خشونت‌های خانگی و نیازهای قربانیان آنها، با مشارکت جرم‌شناسان، جامعه‌شناسان و روان‌شناسان است. زیرا بنا بر اظهارات قضات مصاحبه‌شونده، علی‌رغم ماهیت خاص خشونت‌های خانگی، آموزش ویژه‌ای برای مدیریت این قبیل پرونده‌ها بر مبنای رویکردهای حل مسئله به ایشان ارائه نمی‌گردد.

واپسین پیشنهادی که در این زمینه می‌توان مطرح نمود، ضرورت اتخاذ برنامه‌های پیشگیرنده است. بزه‌دیدگان مصاحبه‌شونده اذعان می‌داشتند که نه خود و نه شوهرانشان، نه در مدرسه و نه در دانشگاه، آموزش‌های خاصی را در خصوص یک رابطه جنسی سالم و متعارف دریافت نکرده‌اند و محتوای کلاس‌های آموزشی چند ساعته پیش از ازدواج نیز پاسخگوی سؤالات و ابهامات آنها نبوده است. بنابراین، از آنجا که برخی مرتکبان خشونت جنسی علیه همسر، خود، قربانیان فقر دانش

۱. به ترتیب، مواد ۳۰ و ۴۲ لایحه مذکور

درباره مسائل مربوط به نحوه تعامل با جنس مخالف به طور عام و ضوابط ناظر بر روابط جنسی سالم به طور خاص هستند، تدوین و اجرای برنامه‌های ویژه با هدف آموزش حسن معاشرت با همسر و رابطه زناشویی توأم با رضایت و احترام، به شدت توصیه می‌گردد.

منابع

- بابازاده، زهرا (۱۳۹۶)، **خشونت جنسی خانگی در نظام حقوقی ایران**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مطالعات زنان، دانشگاه تربیت مدرس.
- بابازاده، زهرا و آذری، هاجر (۱۳۹۸)، «حمایت از زنان بزه‌دیده خشونت جنسی خانگی در نظام عدالت کیفری ایران»، **مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی**، شماره ۲، صص. ۲۵۹-۲۸۰.
- جعفرزاده، سیامک؛ علیزاده، حمید؛ جان‌نثار کهنه‌شهری، علی (۱۴۰۱)، «جرایم قابل گذشت و غیر قابل گذشت در نظام حقوقی ایران»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، شماره ۱، صص. ۷-۲۸.
- رضائی، مهدی و آبدار، شیرین (۱۳۹۶)، «خشونت جنسی در خانواده: یک پژوهش کیفی»، **پژوهش‌نامه زنان**، شماره ۱، صص. ۳۵-۵۹.
- فرجیها، محمد (۱۳۸۴)، «تأثیر مشارکت شغلی زنان در حوزه عدالت کیفری»، در کتاب: **زن و حقوق کیفری: مجموعه مقاله‌ها**، زیر نظر: نسرين مهرا، تهران: سلسبیل، چاپ اول.
- فرجیها، محمد؛ نوبهار، رحیم؛ شاهبیگی، ایمان (۱۳۹۸)، «از تحریم تا تجریم تجاوز جنسی در روابط زوجین در پرتو نظریه تنظیم‌گری پاسخگو»، **پژوهش‌نامه زنان**، شماره ۳، صص. ۴۷-۷۱.
- کازمی، زهرا و قاسمی، قاسم (۱۳۹۹)، «تجاوز جنسی در روابط زناشویی از منظر حقوق و اجتماع در ایران و انگلستان»، **فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری**، شماره ۴۳، صص. ۵۳-۸۷.
- گودرزی، فریبا و نوایی‌نژاد، شکوه (۱۳۹۵)، «بررسی روان‌شناختی تجاوز جنسی زناشویی با نگاهی بر جنبه فقهی و حقوقی موضوع»، **پژوهش‌نامه زنان**، شماره ۴، صص. ۶۷-۱۰۰.
- میرکمالی، علیرضا (۱۳۹۶)، «مبانی فقهی - حقوقی جرم‌انگاری تجاوز زناشویی»، **خانواده پژوهی**، شماره ۵۱، صص. ۳۸۹-۴۰۵.
- میرمجیدی، سپیده (۱۳۹۸)، «آزادی عمل قضایی در بساخت مصادیق رفتارهای مجرمانه: مطالعه پرونده‌های تجاوز جنسی»، **پژوهش‌نامه زنان**، شماره ۳، صص. ۱۲۳-۱۵۰.

میرمحمدصادقی، حسین (۱۴۰۰)، **جرایم علیه شخصیت معنوی اشخاص**، تهران: میزان، چاپ دوم.

نعمتی، زهرا و فرجیها، محمد (۱۴۰۰)، «**ادله اثبات در خشونت‌های جنسی زناشویی**»، **مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی**، شماره ۱، صص. ۷۷-۵۱.

نوروزی، اکبر و عالی‌پور، حسن (۱۳۹۸)، «**تجاوز جنسی و تعارض جنسیتی**»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، شماره ۱۹، صص. ۲۰۸-۱۸۹.

Adams-Clark, A.A., Chrisler, J.C.(2018). "What Constitutes Rape? Effect of Marital Status and Type of Sexual Act on Perceptions of Rape Scenarios". *Violence Against women*, 24(16),pp.867-1886.

Auster, C.J., Leone, J.M.(2001). "Late Adolescents' Perspectives on Marital Rape: The Impact of Gender and Fraternity/Sorority Membership". *Adolescence*, pp.36,141-156.

Backhouse, C., Schoenroth, L.(1984). "A Comparative Study of Canadian and American Rape Law". *Canada-United States Law*, pp.7,173-195.

Basile, K.C.(2002). "Attitudes Toward Wife Rape: Effects of Social Background and Victim Status". *Violence and Victims*, 17(3),pp.341-354.

Berman, J.(2004). "Domestic Sexual Assault: New Opportunity for Court Response". *Juvenile and Family Court*, 55(3),pp.23-34.

Dawson, M., Dinovitzer, R.(2001). "Victim Cooperation and Prosecution of Domestic Violence in Specialized Court". *Justice Quarterly*, 18(3),pp.593-622.

Du Mont, J., et al(2006), "Judicial Sentencing in Canadian Intimate Partner Sexual Assault Cases". *Medicine and Law*, pp.25,139-155.

Edwards, K.M., et al(2011). "Rape Myths: History, Individual and Institutional-level Presence, and Implications for Change". *Sex Roles*, 65(11),pp.761-773.

Erez, E.(2002). "Domestic Violence and Criminal Justice System: An Overview". *Online Journal of Issues in Nursing*, 7(1),pp.1-24.

Eskow, L.R.(1995). "Ultimate Weapon: Demythologizing Spousal Rape and Reconceptualizing Its Prosecution", *Stanford Law Review*, 48, 677-698.

Ferro, C., et al(2008). "Current Perceptions of Marital Rape: Some Good and Not-so-good News". *Journal of Interpersonal Violence*, 23(6),764-779.

Harris, J., et al(1999). "A Question of Evidence? Investigating and Prosecuting Rape in 1990s". London: Home Office, pp.13-15.

Hester, M., et al(2006). "Domestic Violence Perpetrators: Identifying Needs to Inform Early Intervention". Newcastle: Northern Rock Foundation.

Hester, M.(2009). "Criminal Justice System Response to Domestic Violence", Report, London: Home Office.

Kingsnorth, R.F., et al(1999). "Sexual Assault: Role of Prior Relationship and Victim Characteristics in Case Processing". *Justice Quarterly*, 16(2),pp.275-302.

Langhinrichsen-Rohling, J., et al(1998). "Marital Rape: Is the Crime Taken Seriously without Co-occurring Physical Abuse?" *Journal of Family Violence*, 13(4),pp.433-452.

- Lazar, R.L.(2015). "The Vindictive Wife: The Credibility of Complainants in Cases of Wife Rape", Southern California Review of Law and Justice, pp.25, 1.
- McCormick, J.S., et al(1998). "Relationship to Victim Predicts Sentence Length in Sexual Assault Cases". Journal of Interpersonal Violence, 13(3),pp.413-420.
- McMahon-Howard, J., et al(2009). "Criminalizing Spousal Rape: Diffusion of Legal Reforms". Sociological Perspectives, 52(4),pp.505-531.
- Messing, J.T.(2014). "Evidence-based Prosecution of Intimate Partner Violence in Post-Crawford Era: A Single-city Study of Factors Leading to Prosecution". Crime and Delinquency, 60(2),pp.238-260.
- Monson, C.M., et al(2000). "Does "No" Really Mean "No" After You Say "Yes"? Attributions about Date and Marital Rape". Journal of Interpersonal Violence, 15(11),pp.1156-1174.
- Monson, C.M., et al(1996). "To Have and to Hold: Perceptions of Marital Rape". Journal of Interpersonal Violence, 11(3),pp.410-424.
- Naffine, N.(2006). Feminism and Criminology, Cambridge: Polity Press.
- O'Neal, E.N., et al(2015). "Prosecuting Intimate Partner Sexual Assault: Legal and Extra-legal Factors that Influence Charging Decisions". Violence Against Women, 21(10),pp.1237-1258.
- Painter, K.(1991). "Wife Rape in United Kingdom". American Society of Criminology, Retrieved 13 December 2013.
- Randall, M.(2006). "Sexual Assault in Spousal Relationships, Continuous Consent: Honest but Mistaken Judicial Beliefs". Manitoba Law Journal, pp.32,144-162.
- Rumney, P.N.(1999). "When Rape Isn't Rape: Court of Appeal Sentencing Practice in Cases of Marital and Relationship Rape". Oxford Journal of Legal Studies, 19(2),pp.243-270.
- Ryan, R.M.(1995). "The Sex Right: A Legal History of Marital Rape Exemption". Law and Social Inquiry, 20(4),pp.941-1001.
- Sack, E.J.(2009). "Is Domestic Violence a Crime: Intimate Partner Rape as Allegory". John's J. Legal Comment, pp.24,535-559.
- Saxton, M.D., et al(2021). "Experiences of Intimate Partner Violence Victims with Police and Justice System in Canada". Journal of Interpersonal Violence, 36(3-4),pp.2029-2055.
- Sloan, F.A., et al(2013). "Deterring Domestic Violence: Do Criminal Sanctions Reduce Repeat Offenses?" Journal of Risk and Uncertainty, 46(1),pp.51-80.
- Warner, K.(2000). "Sentencing in Cases of Marital Rape: Towards Changing Male Imagination". Legal Studies, 20(4),pp.592-611.

قوانین و اسناد:

- قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲)
- قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۹۲)
- قانون حمایت خانواده (۱۳۹۱)
- قانون کاهش مجازات حبس تعزیری (۱۳۹۹)
- قانون استفساریه نسبت به کلمه اهانت، توهین و هتک حرمت (۱۳۷۹)

نظریه مشورتی شماره ۷/۹۲/۱۰۵۱، اداره حقوقی قوه قضاییه، مورخ ۱۳۹۲/۰۶/۰۴.

Declaration on the Elimination of Violence Against Women(1993)

WHO, Sexual Violence: Understanding and Addressing Violence Against Women(2016)

UN Handbook for Legislation on Violence Against Women(2010)

روش استناد به این مقاله:

نعمتی، زهرا و فرجیها، محمد (۱۴۰۲)، « واکنش نهادهای عدالت کیفری در قبال خشونت جنسی علیه همسر»، پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۴، پیاپی ۲۷، صص. ۲۷۹-۳۰۹. DOI: 10.22124/jol.2023.22709.2310

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

